

822.292

Tóth Béla

A spiritizmusról

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

***

IRTA

TÓTH BÉLA

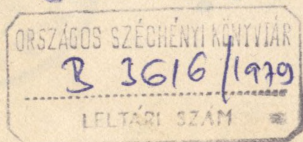
BUDAPEST

LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIAI)

cs. és kir. udv. könyvkereskedés kiadása

822.292

A spiritizmusról.

Ez a könyv nem bolygat sem vallásos hitet, se bölcselmi meggyőződést. A lélek életének nagy kérdésével egyáltalán nem foglalkozik. Célja csak az, hogy egyrészt magyarázatát adja a spiritizmus tüneményeinek, melyeket annyi jóhiszemű és művelt ember ítél természetfölöttieknek; másrészt pedig be akarja mutatni azokat a fogásokat, melyekkel a szemfényvesztő médiumok élnek.

Szűkre szabott terünkön lehetetlen kiterjeszkednünk a spiritizmus egész történetére. Lehetőleg olyan adatokkal fogunk foglalkozni, melyek bennünket magyarokat is közelről érdeklenek.

Az asztaltánczoltatás nálunk a krimi háború alatt, 1853 után kezdett elterjedni, mint különben egész Európában is. Sok lelkes hívéje akadt, közöttük Egressy Gábor, a nagy magyar színész, ki 1854 tavaszán a tánczoló asztal révén híreket kapott Petőfi Sándor haláláról.

Az időben a tánczó asztal körülbelül egy arasz átmérőjű kerek falemez volt; három lába közül egyre czeruzát erősítettek. Ezt a kis szerkezetet papirosra állították, s két vagy három ember könnyedén reá tette a kezét, úgy, hogy csak ujjaik hegye érintse a lemezt; de viszont a négy vagy hat kéz is érintkezzék egymással. A lélekidézők rendszerint este, gyér világítású szobában szoktak összeülni, s az ülést a szellemek hívásával kezdték. Egy ma is élő nagy írónk, ki erősen hitt a tánczó asztalokban, még a nyájassághoz is szokott folyamodni, mondván: „Jertek elé, ti gyönyörű, kedves kis szellemek...!” Kevés vártatva mozogni kezdett az asztalka a kezek alatt, s a czeruzaláb mindenféle ákombákomat firkált a papirosra. Volt rá eset, hogy az ákombákomok tüstént betűk alakját öltötték, s ez az esetben történt, ha az asztaltánczoltatásban immár gyakorlott személyek végezték a kísérletet. Egy szóval sem állítjuk, hogy ez csalás volt; még csak önámítás sem volt. Később majd meg fogjuk mondani, mi annak a nyitja, hogy az asztal gyakorlott kezek alatt tánczol legörömbösebb. Hogy milyen betűket vetett az asztalka író lába? Biz az nem valami szép írás, de olvasható; s alig foghat másképen a czeruza, mely egy mozgó asztalka lába.

Az írás hasonló a gyermek, vagy az öreg ember reszketeg, töredezett vonásaihoz, vagy talán még inkább a vakok betűvetéséhez.

Egressy Gábor 1854 elején Petőfi lelkét idézte az asztalkába, és a másvilágról levelet kapott, melyben a nagy költő elmondja, hogy ő 1849. július 31-én a segesvári csatában bemenekült egy kukoriczásba, hol aztán egy kozáktól dzsida-szúrást kapott, de még el birt bujdosni pór ruhában, s csak később halt bele sebébe. Egressy Gábor ezt megírta Arany Jánosnak, ki akkor Nagy-Kőrösön professzor volt. Arany János márczius 19-én kelt levelében ezt válaszolta barátjának :

„A szellemekkel való korrespondenciát illetőleg én a skeptikusok közé tartozom. Se igent, se nemet nem mondhatok. Szegény Sándor halálának oly körülményes leírása meghatott, s levelét eltettem a többihez... Mondám, a kétkedők közé tartozom. Nem a tényt illetőleg : mechanikai erőnél többet hiszek a dologban, és értelmes becsületes embereket csalással nem vádolok. Tegnap saját nőm is megkísérté, mert taval ő is megmozgatta az asztalt. A szellem akart írni, de nem tudott, csak holmi krix-kraxokat firkált fel s alá a papíron. Meglehet, nem tud írni az istenadta.

Azt gondolom, az egész asztalírási proceszszus, a működő agyában képződik, öntudatlanul, képek és eszmék állnak elé, s egészítettetnek ki, mint az álomban; így néha egy-két vonás megmarad abból, mit a működő egyén tud, s kiegészítettik olyanokkal, miket nem tud, mikre nem is gondol.

A nagy költő e sorai tisztelő figyelmünkre, sőt bámulatunkra méltók. Arany János maga, egyszerű, józan magyar esze szerint találta ki ezelőtt negyvenhat esztendővel az asztaltánczoltatás tünetményének ama természettudományos magyarázatát, melyet ma a nem-spiritista tudós világ igaznak vall, s melyet napjainkban a Mendelejévé féle szent-pétervári bizottság csaknem ugyanezen szavakkal fejezett ki.

Az asztaltánczoltató ember többé-kevésbé valamely álomszerű állapotban van. Ez az állapot az úgynevezett médiumi állapot; a *trance*, melyet magyarul révületnek nevezhetünk. Ez a lelki tünetmény a hypnosis — igézet — jelenségeinek nagy csoportjához tartozik, s amazoktól, hogy úgy mondjuk, csak mennyiségre különböző. Bár nem ritka dolog, hogy a spiritista kísérleteket végzők is ép oly nagymérvű révületben vannak, mint a hypnotizáltak. Álomszerű állapotjuk főképp az emlékező tehetőségnek öntudatlan megélesedésével jár, tehát a kép-

zeleteknek olyan társulásai lehetségesek benne, a milyenekre az éber ember soha sem képes. Az agyvelő híven összegyűjt magában minden apró benyomást, és pedig a mi tudtunk nélkül. Öntudatunk csak a nagyobb hatásokat tartja számon. Ez az emlékezés. A többi bent lappang, hogy úgy mondjuk, az agyvelő titkos rekeszeiben, melyek csak a médiumi állapotban nyílnak ki. Így lehetséges és így érthető, hogy a tánczó asztal vagy a sétáló pénz olyan dolgokról beszél, amelyekről a kísérletezőknek öntudatos fogalmuk nincs. Így kerülnek ki az idegen, ismeretlen nyelvű szavak, sőt mondatok ; így jutnak felszínre rég elfeledt nevek és tények. De az az egy kétségtelen valóság, hogy a médiumi állapotban sem bukkanhat elő semmi olyas, a mi mint benyomás már nem érte az embert. Akinek keze alatt japáni nyelven ír az asztal: az olvasta vagy hallotta valahol, valamikor azokat a szavakat. A benyomás *ott* és *akkor* csekély volt és legott el is tűnt. Vagy kinek vésődik elméjébe a japáni szó vagy mondat, melyet valamely útleírásban *látott*, mert hiszen tulajdonképpen nem is olvasta! Vagy ki jegyzi meg egy ismeretlen nyelv hangjait, ha hallja! Az egyik fülünkön bemegy, a másikon meg ki. Legalább azt hiszszük. Holott az agyvelőben, ebben

a mindent befogadó és megőrző tárházban, elhelyezkedett valamelyik rejtett zugba, s a médiumi állapotban kipattan.

Mikor kezünket spiritista módon valamely tárgyra nyugtatjuk, az a tárgy — akár ötvenesévekbeli czeruzalábú asztalka, akár ábéczés kör középebe tett pénz, akár nagy asztal — bizonyos idő múlva mozogni kezd, ide-oda tolódik. Ha csupa hitetlen kópé ül az asztal vagy a pénz körül: egyelőre nem mutatkozik semmi tünet, s rendesen az a dolog vége, hogy a társaság csakhamar beleun a multságba. Ha azonban olyan emberek fognak a kísérletbe, akik nemcsak hiszik, hanem tudják is, hogy a kezők alatt levő tárgynak előbb-utóbb mozognia *kell*; akkor a jelenség mindig bekövetkezik.

Mert az élő ember teste soha sem lehet teljesen mozdulatlan. A keringő vér lüktet benne. Kivált a kéz állandó remegése olyan nagy mértékű, hogy igen egyszerű nagyító eszközökkel szemlélhetővé is tehető. A kísérlet tárgyára nyugtatott kezek ez öntudatlan, remegő mozgása erő, mely azt a tárgyat előbb-utóbb megmozdítja. S ez az erő gyakran mintegy halmozódik is: egynéhány kéz tartós érintése megbillent nagy, nehéz asztalokat, s ez

esetben körülbelül az történik, mint mikor a súlyos harangot meg tudja kondítani a kötelet apránként rángató gyermek.

A kéz reszketése a bekormozott forgó hengerre asztaltánczoltatás előtt számos apró, nyugtalan hullámvonalat ír le. Asztaltánczoltatás közben a vonal simább, mint a másik; de ha jól megnézzük, észre vesszük, hogy apró zezzugok helyett nagyobb emelkedések vannak benne, s ez jól mutatja az immár czéltudatos erő kifejtést.

„Czéltudatos!” Ez a szó tulajdonképp helytelen, mert hiszen a jóhiszemű kísérletezők közül senki sem akarja, hogy a tárgy az ő révén mozogjon. És mégis az öntudatlan akarat működik itt közre. Abban a rendkívüli lélekállapotban, mely e kísérletekkel jár, midőn álomszerű a gondolat is, a cselekvés is: a remegő kéz irányt ad a tárgynak. És a kísérletezők közül az lesz az egész művelet vezére, kinek médiumi állapota teljesebb: mert ő az erősebb. A több erő összetételének eredőjét az ő mozgása dönti el, szabja meg; s mikor a mozgó tárgy jeleket ad: ezek a jelek az ő lelkéből való dolgokat fejezik ki.

Ha az asztal, vagy a forintos japáni nyelven beszél: annak ereje és akarata szerint mozog, aki-

nek tudatos vagy öntudatlan emlékezetében japáni szavak, mondatok élnek. S ha ilyen ember nincs a társaságban, akkor az asztal bizony nem fog japáni nyelven tudni. S ha arról van szó, hogy Petőfi-verset írassunk az asztallal: az asztal csak akkor ír Petőfihez méltó verset, ha mozgatói között van — legalább öntudatlanul — akkora költő, amekkora Petőfi volt. Sajnos, ekkora költő most nincs. Még öntudatlanul sincs. Ezért csupa pogány rossz verseszke, amit a kontár asztalok manapság a Petőfi nevében összeírkálnak.

Aradon történt ezelőtt egynéhány esztendővel, hogy deákul nem tudó hölgyek keze alatt az asztal ciceroi latinsággal szólott. E bámulatos tüneménynek az az egyszerű magyarázata, hogy a kísérletező úrnők mellett egy gymnasiumvégzett úr állott, ki maga is médiumos állapotban lévén, öntudatlanul sugallta az asztal mozgását kormányzó hölgynek: mit mondjon az asztal. Akár úgy kísérleteztek, hogy az asztal lába kikopogja a betűt (egy koppanás *a*, két koppanás *b*, huszonnégy koppanás *z*) akár úgy, hogy elkezdtek mondani az ábécét, s az asztal lába a kellő betűnél koppant: könnyen érthető, hogy a hölgy-médium rendkívül finommá lett érzése révén öntudatlanul azt cselekedte, amit

a nála erősebb férfi-médium nemkülönben öntudatlanul akart. Egy szóval az asztal *annyit*, vagy *akkor* koppant, amennyit vagy amikor kellett, hogy kiszüljön a latin szókat alkotó betű. Ha a kísérletező hölgy akarata erősebb a férfi-médiuménál, az az asztal nem beszél deákul. S nem beszél deákul akkor sem, (mert eleve lehetetlenség) ha nincs a szobában olyan ember, aki — akár csak az öntudatlanul megélesedett emlékezés révén is — tud egynéhány latin szót vagy kifejezést. Az aradi úr Párizz-Pápai szótárából szedte deák szókincsét, melyről rendes állapotában sejtelve sem volt.

Vannak rajzoló médiumok is. Ezek azt állítják, hogy nem tudnak rajzolni, de a szellemek vezetik a kezöket, mikor leírják egy-egy rejtelmes alak, Holdbeli növény, Merkúr- vagy Mars-csillagbeli állat képét. Nálunk Franyeczky János, miskolczi államvasuti tisztviselő készített efféle rajzokat. Ezek a képek valóban a fantáziának teljesen öntudatlan csapongásai, mert a képzetek között nem találunk semmi összekötő kapcsolatot. Például töredékes emberarcz körül minden logika nélkül csoportosúl mindenféle összefüggéstelen dolog, melyet a rajzoló valóban láthatott: a homlok fölött valami mikroszkópiai praeparatum, feljebb térkép foltjaihoz hasonló rajzok,

legfelül, sisaktaréjnak, valamely tengeri polypra emlékeztető kacskaringó: lent viszont czikornyák, a palás márga növénymaradványaihoz hasonló lombozatok, czifra tollak és alaktalan alakok. Teljesen hihető, hogy a miskolczi médium éber állapotában illet rajzolni nem tudna. De az is bizonyos, hogy sokkal ügyesebben és finomabban forgatja az ónt, mint báró Vay Ödön, ki egy Merkurbeli kutyát és egy ugyancsak Merkurbeli macskát pingált. Hogy ama bolygó csillagban csakugyan ilyen-e a kutya vagy macska, ez idő szerint nem döntheti el világunk tudománya; de az az egy bizonyos, hogy ama fantasztikus férfiarcz leképezője sokkal jobban tud rajzolni, mint a Merkurbeli házi állatok festője; és az is kétségtelen, hogy képzelme is erősebben csapongott, mint spiritista társáé. Bizonyos továbbá az is, hogy mind a két rajzoló csupa olyan dolgot szedett, kevert, rakott össze, a melyet már mindnyájan láttunk. A sok csillagbeli szörnyeteg csupa földi portéka összezagyalása.

Mentől teljesebb a kísérletezők ama többé-kevésbbé éber álma, melyet médiumi alvajáró szendergésnek nevezhetünk, annál meglepőbb a rajzolás vagy az asztaltánczoltatás és pénzcsúsztatás foganatja; annál csodálatosabbak amaz öntudatlan

képzettársulások. És kétségtelen, hogy az ember csak gyakorlat révén válhatik jó médiummá. Mi azt óhajtjuk, hogy Magyarországon ne legyen sok ilyen jó médium; mert az a gyakorlat tulajdonképpen agyvelő- és idegromlás. A teljesen ép, egészséges ember nem alkalmas médiumnak. A kin e tünetek könnyen mutatkoznak, már idegbaj csíráját hordja magában. Betegsége való hajlandóságát ama kísérletek fokozzák, s erre nézve oly szomorú tapasztalatok vannak, hogy a különben spiritista Paul Gibier is azt mondja: „Naponkint számtalan család játszik a megőrülés veszedelmével; hát még mikor szegény gyermekeket is ültetnek az asztalhoz *bűvös kört* alkotni!”

Ennyit mondhattunk itt ama physikai tüneteményekről és lelki jelenségekről, melyeknek létében immár nem kételkedhetik semmi gondolkodó ember. S egyúttal elérkeztünk a mesgyéhez, mely ezt a teljesen jóhiszemű spiritizmust elválasztja a szemfényvesztéstől.

A mesgyén túl már nemcsak tánczolnak, hanem lebegnek és repülnek az asztalok. A lelkek pedig kopognak, hajlandók mindenféle csodálatos mesteriségre: köteléket oldanak, lefényképezni engedik magukat, sőt megjelennek színről-színre, olyan kéz-

zel fogható alakban, hogy a leghitetlenebb Tamásnak is hinnie kell.

Ami az asztalnak lebegését és repülését illeti: volt idő, mikor igen komoly emberek elhitték, hogy lakozik bennök valamely erő, mely legyőzi a Föld vonzását, és súlytalanná tesz nehéz tárgyakat. Ma, annyi csaló leálcázása után, már tudjuk, hogy az úgynevezett okkultizmustól elismert ez erő a mesék világába tartozik. Ha az asztal vagy más súlyos tárgy fölemelkedik a levegőbe, nem titkos erők és nem is kóbor szellemek győzik le a Föld vonzását, hanem egyszerűen emberi izmok munkálkodnak; s a csoda nem nagyobb, mint mikor egy kávé csészét fölveszünk a tálczáról.

Az úgynevezett kopogó szellemek dolga is meglehetősen egyszerű. A szemfényvesztő — ezentúl nem élünk a jóhiszeműséget feltételező médium szóval — némi gyakorlat után megtanulta, hogyan kell a nagylábujjával kopogni. Bő czipőjében a szomszéd ujjára teszi nagyujját s hirtelen lecsúsztatja a földre. Az így előálló tompa koppanás valóban kísérteties; a nézők pedig, kik esetleg a szemfényvesztők kezét is fogják, nem vesznek észre semmit. Ne méltóztassék azt hinni, hogy a lábujjak e gymnastikája nehéz. A gondolatolvasó Cumberland

mikor Budapesten járt, elmagyarázta és bemutatta a csaló spiritisták e fogását; s előadás után egy jelenvolt kitűnő magyar író azt mondta: „Ni ezt én is tudom, habár nem is próbáltam.“ S valóban kísértetiesen tudott kopogni a lábaujjával. A hang szakasztott olyan volt, mintha a föld alól jönne. Egy helybeli nagy lap szerkesztőségében aztán annyiszor kérték a jeles író t e spiritista fogás bemutatására, hogy végre beléunt és azt mondta: „Ingyen nem kopogok, hanem tessék az Emke számára egy hatost fizetni.“ Így szép kis összeget kopogott össze a derék író arra a nagy magyar célra. Sajnos, hogy a spiritista-kopogó szellemekből nincs haszna a magyarságnak.

A fényképező gép elé kétféle módon állanak a lelkek. Vagy úgy, hogy a jelenlevők nem látják őket, mert csak az érzékeny lemez fogja fel alakjukat; vagypedig mindenkinek szemeláttára fotografáltatják le magokat. Szóljunk egynéhány szót az egyszerű józan ész szerint arról a furcsa dologról, hogy a spiritista szemfényvesztők szerint vannak kísértetek, — az ő mesterszavuk szerint materializált szellemek, — a kiket emberszem nem láthat meg, s csak a fényképező lemez tud megérezni. Furcsa! A nagy szellemvilágban tehát volt egy csomó szegény lélek,

ki kénytelen vala mindaddig ismeretlen maradni, míg a XIX. század közepén föl nem fedezték a fényképirást. Nem láthatta őket se az ó kor, se a középkor, se az új kor, várniok kellett a jódezüstös lemezre, mely élesebben lát az emberszem ideghártyájánál, mert hatnak reá az ultra-ibolyaszínű sugarak is. Ezzel nem akarjuk azt mondani, hogy ama láthatatlan kísértetek ultra-ibolyaszínűek, s talán nem akarják azt állítani maguk a spiritista szemfényvesztők sem. Elég az hozzá: azok az urak maguk is az vallják, hogy némely lélekjelenést csak a fényképező gép vehet észre. Ez a józan gondolkozású embereknek éppen elég. Mert eleve tudják, hogy a mi történik, azon a téren történik, a hová személyes vizsgálódásunk nem hathat.

A láthatatlan lelkek fényképezése különben igen egyszerű dolog. Kétféle módja van. Az egyik az, hogy az érzékeny lemezre eleve reá pingálnak fekete festékkel holmi alakokat vagy foltokat, melyekre aztán a fény nem hat, s melyek a másoláskor fehér nyomokat hagynak a pokolköves papíroson. Ez az április járatás olyan együgyű, hogy már nem is mulatságos. A spiritizmusnak lehetnek oly hívő hívei, a kik közbe szeretnének kiáltani, hogy fotografálás előtt és után szigorú vizsgálat alá szokták

venni a lemezeket, tehát szó sem lehet csalásról; úgy, de mire való volna a szemfényvesztő, ha még a csempészésnek olyan egyszerű, vásári módjához sem értene, hogy a lemezeket a kellő időben kicserélhesse.

Hogy úgy mondjuk: „szebb“ módja a láthatatlan lefényképezésnek az a másik, mikor az érzékeny lemezeket valóban nem firkálják be; s erről a legszigorúbb ellenőrzés is meggyőződhetik. De ez esetben a háttérre a falra festik mindazt, a minek majd a képen látszania kell; festik pedig olyan szerrel, melynek nyomát az emberszem nem veszi észre, a fényképező lemez azonban jól megérzi. Ilyen szer a china-sav. A mi szemünknek szintelen, az érzékeny lemeznek azonban színes. Bármit mázolunk a falra, híven megjelenik a fényképen. E sorok írójának most harmincz esztendeje volt egy iskolatársa, Pest akkor legkapósabb fényképészének fia. Ez az ifjú kijárva a középiskola egynéhány osztályát, átvette atyja üzletét. Igen ügyes fotografus volt, de babonaságra hajlandó elme. Az időben egy angol spiritista szemfényvesztő járt itt és teljesen hatalmába kerítette a szegény fiatal embert. A fényképező műterem nagy posztó hátfalát pingálta tele chinasavval, mindenféle borzalmas alakokat ábrá-

zolva. Az áldozat maga fényképezte le ezeket a kisérteteket, tehát annál inkább hitt bennök. Éveken át tartott ez az imposztorság. A vége az lett, hogy a szemfényvesztő kicsalta a szegény ember egész vagyonát, az áldozat pedig koldussá téve és elméjében megháborodva az őrültek házában végezte életét.

Ugyanígy készítette szellemképeit a hetvenes évek elején egy Hudson nevű angol. Egy úri nő lefényképeztette magát e szemfényvesztővel, s a képen látható lett elhunyt atyjának feje, szokott kis fekete sapkájával, s köröskörül valami fehér lepel. Ez a dolog igen nagy feltűnést keltett, míg ki nem sült, hogy az úrnő buzgó spiritista leánya maga szolgált atyja arczképével Hudson úrnak, ki aztán könnyen lemásolhatta a műterem falára, inkább is a sötét posztó kárpitra az elhunyt arczát, sapkáját, meg a fehér leplet. A mi e szellemképen fehér, a china-sav nyoma; a mi fekete, a sötét háttér, melyet az üveglemezre ható szer nem érintett.

Mikor a szellemek nem így, láthatatlanul állanak a fényképező gép elé, hanem a jelenlévők szeme láttára, az már a teljes materializáció tünete. Ilyen jelenségeket, vagyis igazi kisérteteket legelsőbb a hírhedt szemfényvesztő médium Eglington muta-

tott be. A sötét szobában magnézium port lobban-
tottak föl hirtelen, s abban a pillanatban fényképez-
ték le Eglingtont és a mellette álló jelenést. Hogy a
kisértet fehér vásznakból és szakállas álarczból, vala-
mint keztyűből szerkesztett báb, igen könnyű meg-
látni mindenkinek, a ki nem akar erőnek erejével
hinni. A szemfényvesztő angol különben igen ügye-
sen bánt ezzel a kisértettel, melynek összes alkotó
részei könnyen elérték a zsebeiben. Hol magára
öltötte a lepleket s maga kötötte fel a szakállt, hol
pedig mint második személyt lebegtette az alakot.
Eglington némely testet öltött szelleme a sötét-
ben is látható volt. Ilyen alakokkal ámította a vilá-
got az a Bastian nevű amerikai szemfényvesztő
médium, kit Rudolf trónörökös és János Szal-
vátor főherczeg, (a későbbi Orth János) 1884-ben
rajta kapott a csaláson. Köztudomású, hogyan
ejtette törbe a két fejedelmi ifjú azt az imposz-
tort. Bastian előadta, hogy ő a mellékszobában
tranceba fog merülni; akkormajd jó a szellemés ki-
veszi testéből a materializációhoz szükséges anya-
got; aztán megjelenik a fenséges urak előtt. A szel-
lemet azonban nem szabad sehogysem megriasz-
tani, mert akkor mindjárt menekül, s nincs ideje
visszaadni a médium testéből kölcsönzött anyagot.

Vagyis ez esetben Bastian meghal. A fenséges urak dehogy kívánták volna a derék amerikai halálát. Tehát nem is riasztották meg a sötétben zöldes fény-nyel megjelenő szellemet. Csak azt tették, hogy elektromos szerkezet segítségével szép csöndesen bezárták mögötte az ajtót. S a szegény szellem, mikor vissza akart osonni a másik szobába, keservesen beleütközött a zárt ajtóba. Erre a főherczegek végigrántották a gyújtót a skatulyán, s ott látták Bastian urat, harisnyában, frakkja fölött a sötétben világító szerbe áztatott kisértet-mundér.

A spiritisták beteges hiszékenységének legnagyobb bizonyosága az, hogy ők még az őszinte anyagi valóságában megjelenő embert is hajlandók szellemnek tartani, ha nem tudják, honnan és hogyan mint toppant elő az az ember. S e hiszékenységtől, úgy látszik, nem mentek a legkiválóbb természetvizsgálók sem, ha a spiritizmus lejtőjére kerültek. Szomorú példája annak a nagy angol fizikus Crookes esete, a hirhedett Katie Kinggel.

A szemfényvesztő médiumok többnyire sötétben vagy a néző szeme előtt elfödve idézik elő a tüné-ményeket. A józanul gondolkodó embernek már ez is szeget üt a fejébe. Hol van megírva, hogy a lélekjelenések, a természet fölötti erők eleme a

sötétség, a zárt szekrény vagy a sátor? Hát ilyen silány, törpe dolgoktól függ a más világ? A lélek halhatatlanságának készakartva se lehetett volna rútabb paródiáját kigondolni, mint hogy a szellem, mikor meg akar jelenni e földön, afféle körülmények rabja, hogy ég-e gyertya a szobában vagy sem, s hogy a médium látható-e vagy sem. Hogy a paródia rútsága teljes legyen: a médium megkötözteti magát, annak bizonyosságául, hogy ő nem csal, hogy ő becsületes.

Mikor a bűvész feltűri a kabátja ujját a közönség előtt, mutatni, hogy nem onnan varázsolja elő a fehér tengeri nyulat (... hanem a kabátja — zsebéből...) mosolygunk az illúziókeltés e módján; hiszen úgy is tudjuk, hogy az a derék ember nem hirdeti magát ördögökkel czimboráló boszorkánymesternek. De mikor igen komolyan állított és tudományos ellenőrzést követelő tünemények mutogatói folyamodnak jóhiszeműségök afféle bizonyításához, mint a kötözés; azt kérdezzük magunktól: mit szólnánk úri társaságban az olyan gavallérra, a ki mindnyájunk előtt kiforgatná a zsebeit, meggyőzni bennünket róla, hogy ő kifogástalan lovag, mert ime — nem lopott még el egy arany órát, egy karpereczet sem. A médium-becsületességet kötözéssel bizonyí-

tani a hirhedett Davenport testvérek találománya. Ma már csak kevesen tudják, hogy ez a két amerikai Budapesten is járt a széles e világon emlegetett kísértetes szekrényvel. Miután Amerika és Európa már átesett a Davenport-lázon, a két médium 1868. tavaszán hozzánk is ellátogatott és nyilvános előadásokat akart rendezni. Thaisz Elek főkapitány azonban előző cenzúra alá vetette mutatványaikat. Ezért Davenportéknak zártkörű előadáson kellett bemutatkozniok. Ez az előadás a Nádor-utczai Tigris-fogadó nagytermében folyt le, a rendőrség és meghívottak előtt. Jelen volt e sorok írója is. A nagy fekete kísértetes szekrény bakokon állott, hogy mindenki láthassa, hogy nincsen alatta sülyesztő. Három ajtaja volt, s benne köröskörül padok. Középpütt hegedű, gitár, csörgős dob, trombita és csengettyűk heverték és lógtak. A két amerikai beszállt a szekrénybe, s a szemközt levő padokra ülve, felszólították a közönséget, hogy tessék őket megkötni. A kötözés Davenporték utasításai szerint történt. A magyar urak nem igen értettek tréfát és jól megkötyözték a médiumokat. Minek utána a szekrény három ajtaját bezárták. Alig múlt el fél percz, a szekrény középső ajtaján levő kis ablakon kezek nyúltak ki; majd megszólalt valamennyi hang-

szer, pokoli zsvajjal. Aztán egy kis csendesség lett, s az amerikaik azt mondták, hogy tessék a szekrény ajtóit kinyitni. Nagy álmélkodás: a két Davenport helyén ült, gúzsba kötve. Most ismét rájuk zárták az ajtókat, s az előbbi tünetmények ismétlődtek: látható lett a négy kéz, a hangszerrek szóltak, s mikor az ajtók megint kinyíltak: a Davenport testvérek kötelékei fel voltak oldozva. Erre hirtelen becsapták a három ajtót, s mikor alig fél percz múlva újra kinyitották: a két médium ismét gúzsba kötve kuporgott a padokon.

Mind ennek csak az a nyitja, hogy Davenport úrék ki tudtak bujni a gúzsból, s viszont meg is tudták magukat kötözni. Hogyan? Ezt inkább a szemfényvesztőtől tessék kérdezni, ne tőlünk; valamint a mutatványos spiritizmusnak sok más dolgát is csak ők mondhatják meg.

*

Bocsánatot kérek, hogy ez a kis bevezetés itt-ott ismétli az ez után következőket; de összefoglalás volt a czélom.

A sétáló forint.

Ez az ujmódi lélekidézés igen terjed nálunk. Azt hiszem, ép olyan nagy ideges járványnya fog válni, a milyen a krími háború idejében az asztaltánczoltatás volt. Mióta gondosabban figyeljük a szuggesztió jelenségeit, föl hagyunk némely rejtelmes dolgoknak bölcselkedő magyarázatával és egyszerűen nézünk, annyira, amennyire ember szemnek látnia adatott. A keletkező vallások csodaszerű terjedése az elnyomás közepett, a kereszt-háborúk, az Európán végigviharzó forradalmak, a Tarara boom-de-ay- és Jammo-epidémiák, az anti-szemitaság, a krinolin, a lélekidézés periodusai mind érthetőbbek, ha számot vetünk azzal a hatalmas erővel, melynek neve sugallás.

Ha a természettudományya emelkedett psychologia valamikor majd mennyiségekkel fog dolgozni, alkalmasint azt is pontosan megmondja: micsoda haladvány szerint növekszik az emberek fogékony-

sága a sugallás iránt az ideges járványok idején ; és elérve tetőpontját, hogyan csökken vissza.

Nem tudom, hány ezeren sétáltatják Budapesten már ma is azt a bizonyos forintot ; de hogy rövid idő alatt igen sokan lesznek, arra esküdni merek. Ime az a forint begördült már hozzám, az úgyszólván senkivel sem érintkező, kis körben elvonultan élő emberhez is. És bár üres idővesztegetésnek tartom minden occultus tudomány gyakorlását : az én asztalkámon is sétál a forint.

Méltóztatnak tudni : mi ez a dolog. Nagy ív papirosra kört czirkalmazunk, a körvonalra, egyenlő távolságban, ráírjuk az ábécze összes betűit, azután a középpontba ezüst forintost (avagy koronásat vagy akármicsoda pénzt) teszünk. Az asztal körül ülő három, négy, öt ember, kiki könnyedén rányugtatja egy újját a forintra és minekutána nagy komolyan, ünnepi szózattal megkértek valamely épp jelen levő „szellemet“, hogy adjon magáról hírt, várják az elkövetkezendőket.

Ha a társaság hitetlen vagy ép ellenséges kedvű emberekből áll, nem történik semmi. Ott csücsülhetnek akár reggelig is, a forint meg se moczczan. Ha pedig kópé van a kompániában és szándékkal mozditja a pénzt : azt legott megérzi mindenki és

egy hangon kiáltja : „Ej, a Pista húzza az ujjával !“ De ha mindenki jóhiszemű (az lehet a legerősebb kételkedő is), gondolatait egy érdekes tünemény várásába koncentrálnia és vizszintesen a levegőben tartott kézzel, gyöngéden tapintja azt a kis ezüst korongot : a forint rövidebb-hosszabb idő múlva okvetlenül mozogni kezd ; és mindenki egész idegzetével érzi, hogy *magától mozog*. Oly finom és csalhatatlan érzés ez, hogy legott tudjuk, ha valaki nyomja a pénzt az ujjával ; sőt azt is tudjuk : melyikünk nyomja. A forint ezután hol sebesebben, hol lassabban, a kör szélére, valamelyik betű felé indul. Tapintva kísérő ujjunk alatt néha tétováz egy kicsit, majd határozott irányban, valóságos erővel csúszik céljához.

Ez a dolog igen érthető és nincsen benne semmi csoda. A társaság tagjaiba bele van sugalmazva, hogy az a pénz mozogni fog, mozognia kell. Újjaik látszólag mozdulatlanul érintik a korongot ; ámde az élő kéz soha sem lehet teljesen mozdulatlan. Ézerféle apró, nem érezhető, nem látható moczcza-nás dolgozik benne folytonosan. A ki kétségeskedik ebben az élettani törvényben, ám győződjék meg : nézze saját nyugvó kezének egy pontját jó erős nagyító üveggel és meglátja, hogy kezét nem bírja

olyan csöndesen tartani, hogy a lencse alatt abszolút mozdulatlanság legyen. A kísérletezők keze még nyugtalanabb; a sugaltság, más néven: várakozás, a merev, könnyű érintéssel járó fizikai fáradalom megsokszorozza és nagyítja azt az örökös apró remegést, az idegélet szakadatlan tevékenységét. És ez a sok parányi mozdulat mind hat az újjak alatt heverő tárgyra. Összetett erők működnek itt és az erőparallelogramm törvénye szerint kiválik az eredő: viszi a korongot, amerre vinnie kell. Ezért sétál a forint. És ezért érezzük, ha valamelyikünk nem ereszti.

Most megint egy kis psycho-physiologia következik. Tapintásunk agyunk velejébe telegrafálta amaz eredő erő irányát; és mivel nem szabad a korong csúszását gátolnunk, újjunkat önkéntelenül arra felé engedjük, amerre a korong menni „akar.” Így keletkezik bennünk az az érzés, hogy a pénz maga megy és mi csak követjük; holott mindnyájan toltuk — a legjobb hiszemű öntudatlansággal.

Ezek eddig mind igen egyszerű és világos dolgok. (Csak az a kár, hogy nem az én kedves Viharos kollégám mondta el, mert ő mint jó fizikus kevésbé homályosan beszélt volna, mint én dilettáns.) De most következik a nehéz kérdés: mi történik akkor,

mikor három komoly, gavallér ember tartja az újjahegyét azon a forinton és a forint betűről-betűre járván kísétálja például ezt a nevet : Dante, a melyre hármójuk közül senki se gondolt? Mi történik ekkor?

Nem röstellem megvallani, hogy ez kísértetes dolog és beledöbben az ember. És mentől hitetlenebb, annál nagyobb a döbbenése. A héten történt, hogy egy kis társaságban az én „védő szellememet“ szólították föl : nevezze meg magát. Négyen érintettük a forintot. Gyorsan csúszkált. És ezeket a betűket járta be : z, o, t, m, u, n, d. Azzal kifutott a körből. (Ez azt jelenti : pont.)

— Ez semmi, ennek nincsen értelme, szólt a séance elnöke.

De én már a negyedik betűnél éreztem, hogy ez valami és nagyon is van értelme. És áperzte kimondom: elhalványodtam. Édes anyám családjában hagyomány, hogy Zotmund, máskép bűvár Kund, ki I. András király idejében Pozsonynál elsülyesz-tette Henrik német császár hajóit, a Divék nemzet-ségből való volt. Élt-e valaha ez a jó vitéz, igazat mond-e róla a Képes Krónika, csakugyan a mi vérünk vala-e? Biz azt nem tudja ezen a világon senki; én pedig nem esem kétségbe ezen a bizony-

talanságon. És vajmi keveset gondolok szegény dubiózus ősapámra. Legfőlebb nyaranta, mikor a tengerben bukdácsolok és le-lekalandozok a világos zöld mélybe, czifra csigát vagy óvatos remete-rákot hozni föl a fenékről. Jópajtások kedvéért megkeresem néha odalent a ledobott tizcentesimost is. Mikor a pénzt hajítják az erkélyről, én dörgő *Zotmund!* bűvárkiáltással merülök utána. Egyéb hasznát nem veszem jámbor őszámomnak; és Isten engem, mióta juliusban eljöttem a tengertől, eszembe se jutott a derék ember.

És most, itt Budapesten, az az ördögös forint azt csúszkálja ki, hogy ő az én „védő szellemem.” Terringette, ennek fele sem tréfa!

Elképedtek ám az én séancebeli társaim is, mikor megmondtam nekik: micsoda atyafiságban vagyok azzal a jótüdejű leventével. Valamennyiök először hallott erről a családi hagyományról. Hogy *Zotmund* még beszélgetett velem egy kicsit, elmondta, hogy a másik neve *Kund* és a két név közös forrása az *Und*, az már nem érdekes. Immár szuggerált emberek voltunk mind, és érthető az ilyen öntudatlan képzettársulás. De miképen bukkant föl elsőben az a *Zotmund*, akire egyikünk se gondolt? Mi e természetfölötti, e kísértetes tünemény magyarázata?

Hát pedig nagyon egyszerű a magyarázat. Megadja egy örökkévaló költő: Arany János. Mert a költők csakugyan „látók”: vates. A spiritista-jelenségek megfejtésével bibelődő egész roppant irodalom nem érteti meg velünk e csodadolgokat oly világosan, oly meggyőzően, mint ez az egynehány sor abból a levélből, melyet Arany János az asztaltánczoltatás divatjában Nagy-Kőrösről 1854. márczius 19-én Egressy Gáborhoz írt: „Azt gondolom, az egész asztalirási proczessus a működő agyában képződik, öntudatlanul. Képek és eszmék állnak elé s egészítettnek ki, mint az álomban; így néha egy-két vonás megmarad abból, mit a működő egyéntud, s kiegészítettik abból, miket nem tud, mikre nem is gondol.“

Ennyi az egész; de ez minden. — Én szuggerált állapotban voltam, mikor azt a forintot sétáltattuk. Agyamnak egy részét hipnózisos álom lepte meg. Sejtelmem sem volt róla, (soha senki nem tudja, hogy hipnózisban van), szabadnak éreztem egész elmémet. De bent, az agyvelő valamely redőjében, dolgozott az öntudatlan tudat, az álom; és az vezette újjamat, az tette az erők parallelogramm-jában győztessé. A bennem, tudtomon kívül élő másik, alvó én álmodta azt a nevet. Miért épp azt?

Minden álmod számtalan, apró, emberi érzékeknek fölfoghatatlan körülmény, benyomás sugall. Gyakran az agyvelő leghátsó lomtárában heverő elfeledt, öntudatlan emlékeket ébresztenek föl a maguk csodálatos törvénye szerint csoportosuló képzetek. Fogalmunk sincs e proczessusról, mely finomabb működése agyunk velejének, semhogy eszünk lépésről-lépésre követhesse. De csakis így lesz az álom. És idegen és mégis ösmerős, belőlem való és mégis másik személyének látszó működése a természetfölötti dolgok borzadályával tölt el.

A sétáló forintot éber emberek álma mozgatja. Hipnózis és autoszugesztio — ez a titok kulcsa.

Ezért sikerülnek e kísérletek csakis azok között, akik erős elhatározással, komoly szándékkal fognak hozzá. Ezért nő minden új séanceszal a csoda: az agyvelő a gyakorlat révén egyre hajlandóbbá válik az ilyen működésre. Ezért tapasztalnak rendkívüli dolgokat azok, akik mindig együtt experimentálnak: hogy ugy mondjam: „összebetegedtek.”

Mert mindez nem egészséges állapota az agy életének. Veszedelmes, idegromboló játék. Ha terjedni fog a lelki járvány, a gyöngébb teremtések végkép belemerülnek, áldozataivá lesznek.

A katalepszia, a letargia, a szomnambulizmus

lejtő. Aki reá került, meg nem állhat többé. Visszatérés nincs. És a tünetmények akkor a legcsodálatosabbak, mikor a médium idegrendszere végkép tönkre ment. E gyászos mulatozásnak meg fogja adni az árát egy nemzedék. De mentől jobban romlunk bele, annál hihetetlenebb, annál érdekesebb jelenségek hirtelen fog szárnyra kelni, a zárt szobákból a kísérletező asztalok mellől. És ezek a hírek mind igazak lesznek. A hipnotizmus csodái oly nagyok, hogy a hazug nyelv nem kelhet versengésre velök.

Aki valaha az idegélet e tünetényeivel foglalkozott, egy csöppet sem lepődik meg, ha elmondják neki, mik történnek már ma is: hogy... De hallgatók. Nem akarok egy lelki járvány baczillusa lenni.

Lélekjelenések.

A földi lelkeket az ember tudvalevőleg következőképen teheti rabjaivá. Nagypéntek éjszakáján bűbajos imádsággal földidézi a mélységekből a pokoli kígyót. A pokoli kígyó egy kis fekete könyvet hoz a szájában. Ezt a kis fekete könyvet kinyitjuk. Mire megjelennek a lelkek, a nyárfalevél suttogásához hasonló zúgással és azt kérdik: „Mit parancsolsz?” Ekkor három lehetetlen dolgot kell kívánni tőlük. Hanem ezeket a kívánságokat jól gondoljuk ám ki. Mert ha mind a három teljesíthetetlen, a földi lelkek örökös rabjainkká lesznek; de ha valamelyik követelés a lehetőség határán innen van, a gonoszok legott ezermilliom darabra tépnek szét bennünket.

Hatvani István, a magyar Faust, dr. Kazinczy Sámuel hiteles följegyzése szerint, a következő három lehetetlen kívánsággal ejtette rabúl az ördögöket:

— Hozzatok nekem idei bagolynak tavalyi tojását!

A lelkek sikoltva borultak lábához :

— Hát még mit parancsolsz ?

— Az egész világon levő szőrszálakat hasogassátok négy felé és minden részeit szurkáljátok ki pipaszárnak.

A lelkek jajgattak :

— És mi az utolsó kívánságod ?

— Azt parancsolom ... (itt megakadt a tudákos) ... hogy hozzátok elő nekem Cicero ama munkáit, a melyeket halála után írt.

A földi lelkek siralmasan ordítottak :

— Rabjaid vagyunk !

És eltűntek. És attól fogva híven szolgálták nagytiszteletű dr. Hatvani István professzor uramat.

... Hát én ezt a históriát nem hiszem. Nem hiszem pedig azért, mert az derül ki belőle, hogy a földi lelkek mind szamarak voltak ; holott az ördög lehet minden, csak szamár nem. Mert mit kellett volna tennie ezeknek a lelkeknek, mikor a tudákos azt követelte tőlük, hogy adják elé Cicero halála után írott munkáit ? Megragadni Hatvani uramat és ízréporrá törni ő kegyelmét ; mivelhogy a mit kívánt, nem lehetetlenség, sőt olyan könnyű dolog, hogy megcselekedheti a legostobább ember is, nem egy sereg okos ördög.

Vagy nincsen-e módunkban minden halottal prózát, verset, kótát írni és számoltatni? Mire való a czeruzalábú asztalka, a sétáló forint meg a kopogós ábéczé? A más világ lakói egyebet se csinálnak, mint hogy szüntelen azt lesik: hol kell nekik asztalt tánczoltatni, forintban csúszkálni és zörögni. Természetesen mindentudók és mindenütt jelenlevők; mert egyaránt ismerik a hiripi kántor, a braziliai elnök meg a nürnbergi hóhér gondolatait és nem zavarja őket a földrajz sem: Balmaz-Ujváros és Biarritz, Philadelphia és Szamarkánd nekik azonképen közel van.

Nagy dolog ez, vitézlő úri barátaim. Alig várom, hogy meghalhassak. Mert itt a földön bizony igen tudatlan és szűk helyre szorított ember vagyok én. Nem látok bele még a macskám lelkébe se; a mi pedig a topografiát illeti: mindig mappákon kell keresgélnem, hányadik kerület a Mókus-utca és micsoda vármegyében van a Csigettyű-puszt. Hej, ha végre sikerül meghaláloznom! Be nagy léleklátó és geografus leszek! Ha egy franczia olvasóm, M. Durand, alügyész, Páris, Faubourg Saint-Honoré 25., II. em. 13. a. tánczoltatni, csúszkáltatni vagy zörgetni akar velem, én legott tudom és ott is teremek abban a pillanatban, alázatosan szolgálni.

Csak az a bökkenő, hogy a halál, noha mindentudóvá teszi az embert, egyúttal meg is ostobítja. Bolyai Farkas egyszer azt írta a papirosomra, hogy $\sqrt{144}=73$. Horatius buta fővel meglopta Alvaryt, a spanyol jezsovitát, mert így verselt nékem: „*Trans, apud, adversus quarto iunguntur, et ante*“. Beethoven az öt vonalba azt pettyegette: „Boczi, boczi tarka“. Petőfi meg, mint egy tudós könyvben olvasom, így dalol:

„Kis gyertyafény látszik
A nagy sötétségbe;
Körülveszi, eltemeti
Hitetlenség éje“.

S ez a Petőfi hetvenötesztendő Petőfi. Szegény öreg, hogy elbárgyult odafönt a mennyeknek országában! Már kadenciát sem tud faragni. Istenuccse nem is hinném, hogy ő írta ezt a kis hülyeséget, ha nem volna teljesen bizonyos. Hát még milyen balgatag rossz verset firkantott abba a könyvbe az én szegény Reviczky Gyula barátom! Nemkülönben micsoda együgyű gyöngeséget Vörösmarty! Rettenetes elgondolni, de tudományos valóság, hogy a más világ óriás Frim-féle intézet. Rengeteg nagyságú bárgyuda (hogy ne legyek orthologus) és áponczai, sajnos, mind a legsötétebb butaságban sinlőd-

nek. Bármily ragyogó lélek is volt valaki itt a földön, odafönt vagy odalent menthetetlenül elszamarodik. Hogy ezt Dante nem sejtette! Még az övénél is szörnyűbb pokol az, a melyben mindenki barom. Semmi tűz, semmi jég, semmi sátáni kinzás nem oly tragikus, mint az az átok, hogy a síron túl az ostobaság uralkodik. Óh, bár soha ne tudtuk volna meg ezt a borzasztó titkot!

A halottakkal való érintkezést a XIX. század legnagyobb közlekedésügyi vívmányának tartottuk. Vagy mi is ehhez képest a vasút, a telegráf, a telefon! A perczenkint nyolczvan kilométert haladó gyorsvonat csiga, a villám szárnyán röppenő jel és hang gyalogposta, mióta módunkban van a boldogult lelkeket arra kényszeríteni, hogy jelenjenek meg bárhol, bármikor. És mily dicső hasznait reméltük e berendezkedésnek! Azt hittük, legott megszűnik a halál bénító hatalma. Teremteni, alkotni, dolgozni fog, mintha élne, az az ezernyi nagy, a ki a világ Pantheonjában lakozik. Megszólal Mózes. Tovább bölcselkedik Platon. Horátius versel. A magyarok eredetét maga Árpád deríti ki. Béla király névtelen jegyzője megmondja: ki volt. Beethoven megírja a tizedik symphoniát. Arany, Petőfi fölveszi a lantot ... Kábító elgondolni! És a vége az, hogy ezek a

nagyok szörnyen kicsinyek a halálban és otrombaságokat firkálnak nekünk. Mózes nem tud zsidóul, Platon a Purgstaller filozófiájából beszél. Horatius minduntalan kocsint a deák gramatika dolgában, Árpád neologus magyarsággal beszél és csörgeti a germanizmusok rablánczát. Anonymus nem tájékozottabb maga-maga felől Marczalinál és Sebestyén-nél. Beethoven macskamuzsikát szerez. Arany, Petőfi meg csak olyan verseket ír, hogy nem adná ki a Zöld Liba című hölgylap sem.

Vagyis az történik, hogy ezek a nagyok soha egy fikarcznyival sem nagyobbak a médiumaiknál. Ha a médium ötödik iskolás gyerek, Newton sem jutott el a hatodik osztályig. Ha a médium miniszteri fogalmazó, Deák Ferencz sem államtitkár. Ha a médium Sacré-Coeurbeli kisasszonyka, Voltairenek is rövid a szoknyája meg az esze. Szóval kétségtelen valóság az, a mit talán Lehmann Alfréd, a kopenhágai egyetem kitűnő psychophysikusa nélkül is tudnánk: hogy a médiumban mindig csak a maga tudása, tehetsége, ismeretköre nyilvánul, soha más. Hogy a forint néha svédül vagy görögül nem tudók ujja alatt is svéd vagy görög szavakat csúszkál ki? Abban ugyan nincs semmi csodálni való, ha tudjuk, hogy a médium agya velejének egy része álmo-

dik, tehát olyan dolgok jutnak az eszébe, a melyekre rendes állapotában nem bir emlékezni. De bizonyos, hogy mindazt olvasta vagy hallotta valaha. Egy svéd könyv czíme vagy egy más, ismeretlen nyelvű mondat, nem vésődik úgy az elménkbe, hogy öt percz múlva el tudjuk mondani; álmodni azonban megálmodjuk talán esztendőök múlva is. Nekem tavaly szükségem volt egy ember nevére és czímére, melyet régesrég elfeledtem. A forint hűségesen kísétálta. Mert az agyvelő médiumos állapotában rendkívüli emlékező tehetségű. Hát mindez csodaszerű, mert mivoltát nem ismerjük; valamint hogy volta-képen semminek sem ismerjük a mivoltát. De hogy természetfölötti jelenség, vagy ép abba a bolond systemába tartozik, a melyet a spiritisták koholtak: azt nem fogadhatja el semmi ép gondolkodású ember.

Ha valamikor az a hír lepi meg a világot, hogy itt vagy amott lelkek jelennek meg: a tünemény komoly vizsgálatot követel. Mert bár az emberiség története nem ismer egyetlen egy hiteles, bebizonyított lélek-jelenést sem, a dolgot még sem tekintjük teljes kép-telenségnek, mióta a merev materializmus megbu-kott. A valószínűség ugyan igen csekély, szinte a semmivel határos. Körülbelől olyan, mintha egy

csillagász azt jósolná, hogy deczember 25-én a nap nem fog fölkelni. A nap eddig mindig fölkel a maga órájában, a maga másodpercében; s erre nézve vagy hatezer esztendő a bizonyság. Tehát jó két millió valószínűség áll szemben azzal az egy eshetőséggel. Gyöngé, szörnyen gyöngé chance. Úgy, hogy az ember bátran fogadhat ellene egy láda jó Upmanba. Lélekjelenés eddigelé nem mutatkozott a világon. És alkalmasint nem is fog mutatkozni. Én halálom órájáig kész vagyok százezer szivart tenni egy ellen, hogy így lesz. De mégsem tagadom kereken annak a lehetőségét, hogy a százezer szivart elveszthetem. Bizonyos dologra nem fogad a jóra való ember.

Azt azonban a század legnagyobb szégyenének ítélem, hogy elharapódzott közöttünk ez a sötét lelki járvány, a spiritizmus. És ha még kísértetet lenénk minden sarokban, hagyján volna. Ám jelenjék az a lélek, ha tud jelenni. De az észnek csúf megalázása az a fölfogás, hogy a halottak bizonyos embereket választanak mutatkozásuk eszközéül, hogy harmonikáznak, kopognak, csimbókot oldanak és fényképező lemezekre vetik az árnyékukat. E dolognak ma az a sommázatja, hogy ez a sok Mr. Slade csupa szemfényvesztő, a ki ügyes módjait eszeli ki a csa-

lásnak és pénzt keres ezen a réven. Szerencse, hogy a vizsgálódó tudomány belepillantott e kópék műhelyébe, s ma már nincsen olyan spiritista mutatvány, a melyet ép úgy ne tudnánk megmagyarázni, mint a keszkenőből előkerülő halas medenczét. Lehmann dán professzor nagy könyve egymaga is szolgál mind e csodák nyitjával.

S hogy az emberek hiszékenysége mégis nőttön-nő, s hiába minden bizonyíték, hiába a szélhámos komédiások kipellengérezése, hiába minden praktikájok feltárása: az csak arra vall, hogy az elmék még egyre ingadoznak a világosság és a sötétség között. Fertőzet terjed a fekete miasmából. Vannak menthetetlenek, a kiket elvisz a járvány. A ki védekezni tud, védje magát és védje felebarátait. Bizonyos perczentnek vesznie kell. De a lelki hygiene azért tegye a kötelességét.

A médiumok.

Pikler Gyula egyetemi professzortól, kiből én a legmélyebb magyar elmék egyikét tisztetem, Lélek-jelenések című tárczámra a következő sorokat kaptam :

Ön nevetségessé teszi a spiritizmust, e butaságot, és műveletlenséget. Helyesen magyarázta azt a tényt is, hogy a szellemek néha oly nyelven beszélnek, a melyet a médium legjobb tudomása és normális, éber emlékezése szerint nem tud. Magyarázza avval, hogy a médium az előtte állítólag ismeretlen nyelvű szavakat valamikor olvasta, hallotta, de elfelejtette, és hogy most médiumi állapotában eszébe jutnak, csak úgy a mint az embernek álmában valami eszébe jut, a mi éber állapotában tökéletes feledségbe merült előtte. De ön hozzá teszi, hogy maga e tény „csodaszerű, mert mivoltát nem ismerjük ; valamint hogy semminek sem ismerjük a mivoltát.“

Eocsánat, ez már nem áll ; ennyit sem kell önnek megengednie. E dolog nem csodaszerű, ismerjük is a mivoltát. Az eszmélet tartalmát minden pillanatban és egész időszakokon át bizonyos fő motívumok határozzák meg ; bizonyos szükségletek, a melyek bántanak és a melyeket ki akarunk elégtetni, (a minek egyik esete bizonyos kérdések, a melyek érdekelnek és a melyektől szabadulni akarunk és a melyek végső sorban megint alapvető, testi szükségletekre vonatkoznak). Csupán oly gondolatok, képzetek, cselekvési tervek léphetnek föl erővel, a melyek e szükségletek kielégítésére vonatkoznak és azok kielégítését előmozdítják ; mások, ha föllépnek, el is ejtetnek, vagy csak halaványan lépnek föl és nagyobb számmal nem is léphetnek föl. Így ha egy időpontban az éhség kínoz, csupán oly gondolatok támadnak és erősödnek meg bennem, a melyek az éhség kielégítésére vonatkoznak, ellenben nem fogok matematikai problémákkal foglalkozni. Ugyanigy, ha egy egész időszakon, például egy éven keresztül, betegségem bánt, főleg csak ennek gyógyítására fogok gondolni ; minden egyéb elhalványul. Azok a rendes gondolatok is, a melyek az emberben időről-időre, ismételve támadnak, visszavisszatérő, rendes szükségletekre vonatkoznak.

Ennek fizikai okát is tudjuk. Az idegfolyamatok ugyanis, a melyekkel eszméleti állapotok, érzések, gondolatok járnak, bizonyos irányokban meginduló, de részben megakadt mozgások. Ugyanilyen mozgás fizikai kísérője annak az érzett szükségletnek is, a mely az eszméket irányítja egy időn keresztül. A mozgás nem folyhatik a rendes mederben, abban, a mely például nem a táplálkozás képzetének, hanem a valóságos táplálkozásnak felel meg. Ekkor föllép a táplálkozás képzete, vágya, szükségének érzete. E megakadt mozgás mindenféle mellékutakba, járatlanabbakba, majd még járatlanabbakba tér már most, a melyekbe való jutása által más alkalmakkor mégis lefolyt és ennek felelnék meg a szükséglet kielégítésére vonatkozó mind kerülőbb gondolatok. Már most mialatt a megakadás az idegrendszer egy részében tart és mindig több és több mozgás, erő fordíttatik e folyamat lefolyására, más irányokban mozgás nem jön létre. — Ez a fizikai magyarázata annak a ténynek, hogy az uralkodó szükségletre vonatkozólag gondolatok nagy mennyiségben keletkeznek, más irányúak nem. Az egész gondolkodás, a legelméletibb is, a test rendes folyamatainak megakadásából származik, és ezek lefolytatására törekszik. A legelméletibb gondolatok,

problemák is, a melyek bántanak, tulajdonképen cselekvési tervek, a melyek a táplálkozásra, a vérkeringésre, a kiválasztás lefolyásának elősegítésére vonatkoznak.

Ha azonban a szükséglet, mely egy időpontban vagy időszakban foglalkoztat, nem foglalkoztat többé, vagy ha a szükségletek, a melyek rendszerint foglalkoztatnak, bizonyos időben nem foglalkoztatnak, és ha a rájuk vonatkozó — őket kielégítő — gondolatok is megszűnnek: más gondolat támad bennem. Ennek az az oka, hogy most már más irányba is jut mozgás. Most talán testi folyamatok folynak le akadálytalanul és eszmélet nélkül, a melyek elébb meg voltak akadályozva és szintén éreztették magukat, avagy ezen új irányokban is megakadás, szükségletek, problémák jönnek létre, és ekkor új fajta képzetek támadnak.

Mondom, ha azok az előbbi szükségletek nem foglalkoztatnak. Ennek több oka lehet. Vagy az, hogy a szükséglet kielégített. Vagy az, hogy az előbbi mozgási folyam más okból szünetel; mint például álomban. Vagy mert az idegrendszer csatornái, a melyekben való mozgás ama szükséglet kerülő uton való kielégítésének megfelelő, elromlanak. Ime, ez az oka, hogy álmomban vagy ha fárad-

tan behunyom szememet és merengek, oly képzetek, emlékek léphetnek föl, a melyek éber állapotban örökké el vannak nyomva. Ez az oka annak, hogy az öreg emberben, a ki a jelennel és jövővel való messzevivő gondolásra már nem képes, egészen elfelejtett emlékek élednek föl. Ez az oka annak, hogy a *paralysis progressiva*-ban szenvedő, eddig nemes hajlamú ember, trágár beszédeket hallat, verekedni akar. Ez az oka, hogy a hypnotizált emberben, kinek eszméletében a valóságos kül- és belvilág elhalványul, mert azt mondjuk neki: aludjon, fölelevenednek azok, a miket a hypnotizáló sugall.

Ezen új és rendkívüli képzetek tartalmát megint egy domináló szükséglet határozza meg. E domináló szükséglet hypnosis esetén abban áll, hogy a médium a hypnozitáló akaratának engedelmeskedjék, hogy a hypnozitáló akarata teljeseadjék, avval a médium ne ellenkezzék. Sőt a hypnozitálótól sugallt folyamatok gyakran igen könnyen, kevés megakadással folynak le. A tőle sugallt képzetekből valóságos érzések, a tőle sugallt cselekvési képzetekből valóságos cselekedetek, a tőle sugallt felszívódásból, bőrpirosságból sat. valóságos felszívódás, bőrpirosság legyen, sok gondolkodás, fejtörés és fájdalom nélkül.

Ugyanaz a magyarázata annak, hogy a spiritiszta médiumnak oly képzei támadnak, a mik rendes állapotban nem, oly emlékei, a melyek régen elhalványultak, a melyek éber állapotban nem támadhatnak, olyanok, a melyek ezért legjobb rendes tudomása szerint semmi vele megesett valóságból nem erednek. A médium ugyanis minden *rendes* szükségletétől, bajától, gondolatától elvonatkozik. Ezért most egészen szokatlan, új gondolatok támadhatnak benne. Másodszor *egy* szükséges él benne, az, hogy megfeleljen a föltett szokatlan kérdésre, sőt maga ezen most erős szükséglet elvonja őt minden rendes bajától és gondolatától. E szükséglet kielégítése igen nehéz, nagyon meg van akadva és azért — kínjában — oly segítő képzetek, gondolatok támadnak a médiumban, a melyek a legmesszebb állanak az idegmozgások rendes lefolyásától, képzetek elevenednek meg az eszmélet legelrejtettebb zugában. Ezen egy kérdésre nézve a médium tudósabb, mint éber, szórakozott, elvonatkozott állapotában bármikor. Ő, a ki soha nem verselt, verseket mond ; neki, a ki ha rendes napi életét éli, egy svéd szót nem tud, néhány egyszer hallott svéd szó jut eszébe, ő svédül beszél ; neki most eszébe jut, hol lehet egy elrejtett tárgy ; ő kitalálja, mi történhetik

most másutt, vagy hogy mit fog valaki a jövőben tenni stb. „Nagyon kevésbé szellemes az, a ki nem szellemes, mikor szeret, mikor gyűlöl, vagy mikor szüksége van rá“, mondja Labruyère és a médiumnak, szegénynek, most nagy szüksége van az észére, a mikor húsz ember ül körülötte és feleletet akar, ő meg nem akar belesülni. És mennél szokatlanabb a kérdés, annál nehezebben fog rá felelni, de annál szokatlanabb, neki magának idegenebb feleleteket fog rá adni.

És most lássuk, hogyan hiheti a médium maga, hogy nem ő adta a feleletet, hanem *más*, egy szellem. Valóban nem a rendes én-ből, a rendes gondolatfolyamatokból kelt az ki, hanem egy előtte ismeretlen, idegen *én*-ből. Valóban egy más én sugallta neki. *Magá*-hoz térvén, nem értheti, hogy beszélhetett ő ilyeneket. Ettől csak egy lépés van ahhoz a hithez, hogy egy szellem sugallta neki. Így csodálkozik a dühéből *magához* tért ember azon, hogy mondhatta és tehette azt, a mit mondott és tett; így mondja, hogy csak egy gonosz szellem sugallhatta neki. Így alig hiheti a kijózanúlt ember, hogy ő azt a derék, bátor tettet végrehajtotta, a mit lelkesedésében tett; egy jó szellem sugallta neki, hogy tiz emberével az ellenséges generálisnak vágtasson neki.

Ha ehhez még meggondoljuk, hogy a médium utolsó normális képzete egy elhalt ember személyisége volt, még jobban érthetjük, hogy azt hiszi, hogy ezen ember szelleme sugallta gondolatait, cselekedett helyette.

Ha végre még számba vesszük azt is, hogy a legtöbb médiumnak, — mint a legtöbb embernek — van egy bántó gondolata, a melytől szabadulni nem bír, a halálé, egy szükséglete, a melyet kielégíteni nem bír, t. i. az, hogy e gondolattól szabaduljon, mely összes életfolyamatait, a jövőre való terveit akadályozza, étvágyát, álmait elrontja; ha meggondoljuk, hogy e *szükséglet egyedüli kielégítési módja* az a hit, hogy halál nincs: még jobban megfogjuk érteni, hogy a haláltól való félelem, ezen akadályozott idegmozgás, oly édes mozgásokat idéz föl, a melyek annak a képzetnek felelnek meg, hogy a halottak tovább élnek, igen erősen beidegzi az ezt némileg bizonyító képzeteket és elvonja a figyelmet és hitet az ellenkező bizonyságoktól. Innen van, hogy a spiritizmus híveinek nagy száma azok közül kerül ki, a kiknek egy kedvesök meghalt, férjeből, a kik rajongón szerették elhalt nejüket (ily spiritiszta volt nálunk egy népszerű főúr), anyákból, a kik elvesztették gyermekeiket. Ezeknek összes szeretési,

ápolási stb. funkcióik meg lévén akadályozva, e megakadályozott funkciók görcsösen idegzik be a halál utáni életet bizonyító képzeteket és elvonják a figyelmet az ellenkezőkről.

A legtöbb médium azonban maga kétségkívül nem hisz szellemekben. A legtöbb médium tudatosan és cél tudatosan koncentrálna *magá-t* a kérdésre és válik éleseszűvé és tudja, hogy a feleletet nem a szelleme sugallta. A legtöbb médium svindler.

*

Pikler Gyula professzor úrnak valóban köszönettel tartozunk, hogy beleszólt a spiritizmus kérdésébe. Ez a dolog nálunk mindmostanig avatatlan kezekben volt. A spiritizmus tünetényeinek nevén ismert psychophysikai jelenségeket a babona és a vak tudákosság vitte a közönség elé, természetfölöttiség képében. Viszont a tiltakozás, a czáfolat is hiányos volt: úgyszólván csak mink, egynéhány tanulatlan ujságíró, keltünk ki ellene a józan ész nevében és a gúny fegyvereivel. De bizonyítani alig bizonyítottunk többet, mint az ellentábor. A különbség szinte csak az volt közöttünk, hogy ők hisznek, mink meg nem hiszünk. Sőt még az is meg esett velünk, hogy kevesebbet hittünk a kelleténél. Tagadtunk valóban meglévő jelenségeket, s ez a

járatlanságunk víz volt a spiritisták malmára. Dessewffy úr szerencsétlen könyvének az teszi a legjobb szolgálatot, a ki azt állítja, hogy a benne leírt tünetmények nem estek meg. Manapság már minden harmadik ember csúszkáltat forintot, és a saját tapasztalásából tudja, hogy Rózsa Sándor, ha kényszerítik, hibás agyrendszeréről és a huszonegyedik agyacsgerincz eltolódásáról is beszél. Ilyenkor nem csúfolódásra van szükség, hanem psychophysikai magyarázatra. A *credo, quia absurdum* és a *non credo, quia absurdum* egy húron pendül. Vizsgálat és oknyomozás kell. Az a valamire való czáfolat, nem egyéb.

A tudós Pikler professzor psychophysiologiai rendszere, melyet levelében előad, azt hiszem, igen kitűnő, mint rendszer; de — ha ugyan érdekel valakit az én iskolázatlan elmém járása — engemet nem oktat meg a gondolat mivoltára. Ez a rendszer fényes logikai alkotás, bele lehet illeszteni mindent, ellentmondás alig ütközik elő; én azonban azt vélem, hogy még sem gyarapítja tudásunkat, mert a gondolat mivolta a soha meg nem ismerhető magánvaló körébe tartozik. Ennélfogva én meddőnek ítélem az egész psychophysiológiát, minden elméleteivel egyben. De alig ismerek szebb

föladatot a gondolat életének természettudományos vizsgálatánál, melyet — *novo nomine* — psychobiológiának neveznék. Pikler professzor levele ebben a tekintetben nagybecsű tanulsággal szolgál nekünk. Hogy mi a gondolat, azt ő sem tudja megmondani (legalább én nem tudom meg beszédéből); a lélek életjelenségeiről azonban teljesen meggyőzően szól. A médiumos állapot magyarázata tökéletes.

De meglep, hogy ez a léleknek életjelenségeit oly kiválóan figyelő psychologus — ha jól értem, — lehetségesnek tartja, hogy a médium kitalálhatja, mi történhetik most másutt, vagy mit fog valaki a jövőben tenni. Én ezt képtelenségnek ítélem. Minden gondolat az associatio révén terem. Hol külső, hol belső okok indítják az associatiót: de társulás nélkül nincsen gondolat. Az alvó, a hypnotizált, a médium a benne összegyűlt, immár elfeledt, öntudatlan impressziókat kiválthatja, mert a világtól elzárt állapota kedvez a társulás folyamatának. Egy képzet előhívja, megeleveníti a másikat, a rejtettet, a szunnyadót, mely — hogy úgy mondjam — kap az alkalmon, hogy kitódulhat. De semmi olyas nem terem, nem teremhet, ami még nincs benne amaz ember mikrokosmosában. Bizonyos, hogy ezek a

kivételes állapotok a tehetségnek gyakran meglepően erős és új működésével járnak. Versel, aki sohasem verselt világéletében. Meglehet, a Dessewffy úr Petőfi-médiума sem irt még más verset. Az a négy sorocska hát bámulatosan „sok tőle“. De Petőfitől meg bámulatosan, sőt képtelenül kevés. Ha az a médium Petőfihez méltó verset ír, bizonyos, hogy nagy költői tehetség lappang benne öntudatlanul. Azonban ez is csak a magáé. Mert minden az emberben történik, és pedig associatio révén. Ez sarkalatos igazság. Épp ezért tagadnunk kell minden telepathia és minden jövendölés lehetőségét. Ami látszólagos tüneményt e körül máig ismerünk, csupa véletlenség, jobban mondva a valószínűségek matematikai arányú bekövetkezése.

Lehet, nem egészen jól értettem Pikler professzort. Állítását talán úgy kellett volna magyaráznom, hogy a médiumos állapot rendkívüli társító ereje segítségével van az embernek, hogy könnyebben találhasson ki valamit, mint máskor. Vagyis a szokottnál több képzet szegődik benne össze, s abból aztán meggyarapodott valószínűséggel következtet; s talán az elméje is élesebben működik. A probabilitas mellett azonban legfőbb az esemény találkozása. S hogy a médium miért tudja *mindig*?

Mert a be nem következett *milliom* jóslatot nem jegyzi föl az ördög sem ; de a teljesült *egyed* dobra ütik.

Szakasztott az a dolog ez, mint mikor valami névsor olvasása közben a hasonló nevek révén eszembe jut egy csomó ismerősöm, akikre nem gondoltam már vagy húsz esztendeje. Ha azokkal az emberekkel nem történik egyhamar semmi, megint szépségesen elfelejtem őket ; s természetesen el se mondom senkinek azt az említésre érdemetlen dolgot, hogy tegnap vagy ma az associatio egy halom nevet idézett az emlékezetembe.

De ha történik valami azokkal az emberekkel, akár jó, akár rossz, elképedek, s futok keresni valakit, akinek elkiabálhatom a rendkívüli telepathiai tüneményt.

Még egyszer örvendezve hálálkodom Pikler Gyula professzor urnak, az én régi ismeretlen ismerősömnek, hogy ama keserű tréfájú firkámat figyelmére méltatva, a spiritizmus, e lelki járvány ellen, a tudomány fegyverzetével szállott hadba.

Ideje volt e komoly közbelépésnek ; mert mi, e gonosz bolondság eddigi üldözői, már éreztük, hogy ez a harcz, melyet afféle könnyű légypusz-

titásnak véltünk, mind súlyosabbra fordul. A többség inkább hisz a rajongóknak és a nagyképű könyvíró tudákosoknak, mint nekünk, akik csak kaczagva tudtuk ütni ezt az agyvelőrontó ostobaságot. Nem légycsapó kell ide, hanem a háborúi fizika hatalmas eszköze: shrapnel.

OSZK

Kísértetek.

Lélekjelenéseket látni hív egy spiritista. Sőt azt írja, hogy erkölcsi kötelességem színről-színre meggyőződni a materialisatio valóságáról, mert tagadom, sőt szemfényvesztésnek bélyegzem e tüneményeket.

Köszönöm a meghívást, de nem élek vele. A mi pedig az erkölcsi kötelességet illeti : egy csöppet sem érzem. A lélekjelenéseket Mrs. Andrews amerikai mutatványai óta már megvizsgálták nálam hivatottabb emberek s bebizonyították komédia voltukat. Nekem az önök sötét szobájában csak két szerepem lehetne. Vagy a durva emberé, ki a kellő pillanatban, az adott szó ellenére, felugrik és úgy megrázza a tisztelt kísértetet, mint a kövesdi Krisztus a vargát ; vagy olyan nézőé, a ki alája veti magát a föltételeknek („ne mozdulj a székedről, ne érints semmit“.) Egyik szerep sem egyezik az ízlésemmel. Tamás, a természettudományos gondolkodású

apostol felfogását vallom helyesnek : a vizsgálat nem ér semmit, ha korlátok közé szorítják.

Szemfényvesztők előadásaira örömet járok. Bevallott ügyeskedéssel van dolgom. Vagy meg tudom magyarázni a bűvész mutatványait, vagy nem. Ha meg tudom magyarázni : jó, ha nem tudom, az is jó, mert senki sem követeli tőlem azt a nagy áldozatot, hogy csodának valljam a szemfényvesztést csak azért, mert nyitját nem ismerem. A spiritisták ellenben azt kívánják tőlünk, hogy természetfölöttinek ismerjünk el mindent, a mit ők mutatnak, s a mit nekünk kellőképen megvizsgálunk nem szabad. Ők megkötik a médium kezét, de még jobban a mi kezünket. Ilyen játékban komoly ember nem vehet részt, kivált mióta igen kiváló tudósok vesztették el minden komolyságukat e rosszhiszemű kísérletek révén. Világhírű természetvizsgálók lettek áldozatai e csalásoknak, olyanok, mint Crookes, Zöllner, újabban pedig Schiaparelli és Lombroso. Valóban meglepő, hogy ép azokon a férfiakon fogott ki a szemfényvesztés, a kik hivatásuknál fogva mestereia legpontosabb, legfinombb megfigyelésnek. Világos laboratóriumaikban épp a modern kísérletezés módszerei ülték legnagyobb diadalaikat ; a sötét szobában pedig ép vizsgálódó tehetségök vallott

csúf kudarczot. Mindennek az az egy magyarázata van, hogy a spiritista hit olyan lejtő, a melyen megállani többé nem lehet. E kiváló tudósok érzelemléleke hajlott a spiritizmus felé. Eleinte öntudatlanul, de máris olyan erősen, hogy ezek az ábrándos lelkek örömmel kaptak az alkalmon, mikor egy tüneményt természetfölöttinek mondhattak. Erre vall egész eljárásuk. Azt tették, a mit természetvizsgálónak nem volna szabad tennie: beleegyeztek a megfigyelések korlátozásába. Vagyis a kísérletek alatt nem az történt, a mit ők akartak, hanem az, a mit a médium szabott eléjük. Más szóval: beleegyeztek, hogy őket illúzióba ringassák. Ép úgy, mint mi, mikor színházba megyünk azzal a szándékkal, hogy nem leszünk peleskei nótáriusok és nem rontunk fel a deszkákra, mikor Othello fojtogatja Desdemonát. Azok a tudós urak ugyan ezt cselekedték; megnyugodtak benne, hogy őket esetleg ámítani fogják. Vagy mi egyéb az a szerződés, melyből az következik, hogy a médiumot és kísérleteit csak olyan módon fogják ellenőrizni, a hogy a médiumnak tetszik!

Mindebből igazi szégyen háramlott a XIX. század tudományosságára. Legszánalmasabb a nagy angol természetvizsgáló Crookes esete, a hírhedett Katie

Kinggel. Crookes a hetvenes évek elején csodálatos médiumot fedezdett föl egy Florence Cook nevű tizenöt éves leány személyében. A tudós ezt a hajadont a házába, a családjába fogadta s ott kísérletezett vele teljes három évig. A legnevezetesebb kísérlet Katie King, az élő ember alakjában megjelenő lélek volt. Ez a kézzel fogható kísértet éveken át mindennap ellátogatott Crookes házába és pedig olyanképen, hogy Florence bement egy kárpittal elzárt sötét fülkébe és révületbe (tranceba) esett, minekutána rögtön kilépett a kárpit mögül a fehér ruhát és fehér turbánt viselő, tündöklő szépségű szőke Katie King. És ne tessék azt gondolni, hogy csak merev képnek mutatta magát; nem: vígan járt-kelt a jelenlevők között, beszélgetett velök, elmondta, hogy ő Anna királynő idejében élt, anekdotázott, engedte, hogy érintsék, hogy kezet fogjanak vele; egy csöppbe múlt, hogy teázni nem ült le a társasággal. Beleegyezett abba is, hogy Crookes megölelje őt, s ezt a tudós (mint maga írja) „jónevelésű emberhez illő ildomossággal“ cselekedte meg; továbbá az ellen sem volt kifogása, hogy Crookes megszámlálja érverését, szívének dobogását és lélekzését, mikor pedig utólszor jelent meg, maga ajánlotta, hogy a tudós vágjon le

egy fürtöt szép szőke hajából, emlékül. Egyszer meg a tisztes nagyszakállú Crookes karján fényképeztette le magát. Katie King tehát valóságos tagja volt annak a társaságnak s csak abban különbözött a többitől, hogy nem lehetett tudni, honnan jön és hova tűnik el. Mindig a révületben fekvő Florence fülkéjéből lépett elő és oda is vonult vissza. De a kárpit mögé lépő Crookes a foszforos lámpás világánál csak az aléltan heverő médiumot látta, két esetet kivéve. Az egyik esetben Crookes szerint a két leány egymás mellett állott; a másik eset az volt, mikor Katie King megengedte, hogy a kárpitot félre vonva lefényképezzék őt a médiummal együtt. Ezen a képen Katie King áll, s mögötte látszik egy darab a médium alakjából: szoknya és két kéz. Ez az elrendezés az elfogulatlan szemlélőre úgy hat, mintha székre terített ruha és két fel-fújt keztyű volna. Crookes azonban kereken ellene mond a föltevésnek, s legfőbb erőssége az, hogy olyan vallásos és jó erkölcsű hajadont, a milyen Florence Cook volt, efféle gyanúval illetni gonoszság. Physikai bizonyosságai a következők: Florence kisasszony alacsony, fekete hajú, barna bőrű leány volt, és mindig nyakig begombolt fekete bársony ruhát viselt; Katie King többnyire (de csak több-

nyire) magasabb, szőke és fehér arcú jelenség, fehér lepelben, turbánosan; továbbá szív és érverése, valamint lélekezése is mindig sokkal gyorsabb volt, mint a médiumé. Mind máig nem tudjuk, maga Florence bolondította-e így a tudós urakat, vagy olykor valami segítője is volt. Ez nem lehetetlen, mert Crookes csupán csak egyszer említi, hogy az ajtót nemcsak bezárták, hanem be is ragasztották. De hogy maga Florence Cook is játszotta Katie King szerepét, annak megvan a minden spiritistára nézve igen szomorú bizonyága. Ez a leány, miután három évet töltött Crookes családjában, férjhez ment egy Corner nevű angolhoz és nyilvánosabb körökben lépett föl. Egy ilyen előadáson történt 1880 januárius 9-én, hogy egynéhány, a rossz tréfát nem kedvelő úr hirtelen fölugrott és — se szó se beszéd — megragadta Katie Kinget. A kísértet visítva tiltakozott, de hiába: kiderült, hogy biz ő csak Cornerné, Florence Cook, fehér szoknyában és vállfűzőre vetkeződve. Minden józan eszű ember azt hinné, hogy ezzel oda lett a Katie King becsülete. Pedig dehogy. A spiritisták azt mondják, hogy ez csak „*pseudomaterialisatio*“. A révületben levő médium azt sugallja magamagába, hogy ő mutatkozzék, mint lélek, s mutatkozik is, mielőtt az igazi

lélek testet ölthetne. E magyarázatnál azonban sokkal kényelmesebb a spiritisták ama politikája, hogy az 1880 januárius 9-én történt gyászos esetet egyszerűen elhallgatják. A milanoi Hoepli-czég nagy és előkelő színvonalú tudományos kézikönyv-gyűjteményében nemrég jelent meg Pappalardo nápolyi professzor *Spiritismo* című munkája. Hogy a szerző hisz a spiritizmusban, az ő dolga; de az már a jóhiszemű emberek sokaságára is tartozik, hogy minden médium-leleplezést hallgatással mellőz.

Igy az Eusapia Paladino dolgát is. Ez a teljesen tudatlannak és ügyetlennek látszó nápolyi öreg mosóné volt mégis az utolsó évtized legrejtelmesebb és legcsodálatosabb tüneménye. Egy Ercole Chiaiai nevű nápolyi ur fedezte föl és „képezte ki” médiummá. Ez asszony jelenlétében bámulatos dolgok történtek. Mihelyt leültek őt a sötét szobában, megkötözött kézzel, az asztalhoz, a butorok tánczoltak, a szék fölrepült az asztal közepére, kék lángok lebegtek, kezek nyomódtak le a puha agyagba, sőt 1892-ben a milanói nagy kísérletek alkalmával, mikor jelen volt vagy tíz kiváló természettudós, közöttük Schiaparelli és Lombroso, az is megtörtént, hogy teljesen kivilágított szobában

mutatkoztak természetfölötti tünemények. Eusapia asszonyt egy sátor elé ültették, úgy, hogy feje, dereka, keze, lába kint volt a nézők szeme előtt, csak ép a háta mélyedt be a sátor részébe. Alig ült le, egy erős férfi ököl nyúlt ki a hézagon a feje fölé, és lassan szétnyitotta az öt ujját, aztán visszahúzódott. A tudósok mindezt pontosan beleírták jegyzőkönyveikbe, melyeknek az a vége, hogy a tüneményeknek magyarázata nincs; s ebben megegyeztek a spiritizmus jelenvolt ellenségei is. Csakhogy mi történt három év múlva! Chiaia ur elkövette azt a meggondolatlanságot, hogy híres médiumával elment Angolországba, ahol Slade, Home, Florence Cook és a többi világcsaló rajtakapása óta az emberek nem sokat teketóriáztak a médiumokkal. S így következett el 1895 végén Cambridgeben az a gyászos este, mikor kisült, hogy a jámbor olasz paraszt-asszony agyafurt szemfényvesztő, ki a nemes lovag Chiaia segítségével bolondította a világot. Lehmann kopenhágai professzor szerint ez a leleplezés fordulópontra a spiritizmus történetében, mert ettől fogva vesztették el az ilyen physikai tünemények minden tudományos érdekességöket, s ettől fogva szűnt meg a spiritizmus tudományos kérdés lenni.

Ama lelki tünemények, melyek az asztaltánczol-

tatással járnak, mindenha méltók a tudományos vizsgálatra, jóllehet eléggé ismeretesek már. A kísértetjelenések, a materialisatiók azonban épp annyira nem tartoznak a komoly vizsgálatok körébe, mint az, hogy miképpen lövi ki pisztolyából a bűvész a tökfilkót vagy hogy miként tölt egy palaczkból tízféle italt. De idáig lassan és nehezen jutott el a világ. S nem is küzdelmek, sőt tragédiák nélkül. A történetírás talán még ki fogja deríteni, kik álltak ama Bastian nevű angol szemfényvesztő mögött, akit Rudolf trónörökös és János főherczeg fülön csípett, mikor kísértetnek öltözve bukkant elő a másik szobából. Hogy ennek a Bastiannak mi lett a vége, nem tudni; s nem is igen vagyunk rá kíváncsiak. Hogy ama két főherczegnek mi lett a vége, azt sem tudni; pedig tudnunk kellene.

A messzeérzésről.

A telepathiát, azt hiszem, messzeérzésnek kellene neveznünk. Ez a szó egyszersmind hitvallás is. Mert világosan megmondja, mit értünk ama tünetenyeken ; egyszerűen azt, mikor valaki a szokott-nál messzebbre lát, messzebbről hall, tapint, ízlel és szagol. Ezt persze csak mi pokróczlelkű hitetlenek valljuk, mert érthető és természetes. A nemes, a finom spiritistáknak valami érthetetlen és természet-fölötti kell. Jól vagyon, majd szolgálók azzal is ; de egyelőre csak beszélgessünk parasztosan, vagyis józanul.

Az ember érzékeinek számát mostanában ötnek hirdeti a tudomány. Ez a szám régente nagyobb volt és talán gyarapszik is még valamikor. E század elején nemcsak a nagy gourmet, Brillat-Savarin hitte, hanem tudósok is állították, hogy van hatodik érzék : a testi szerelem érzéke. Nekem meg az a bohóság ötlük a fejembe, hogy lesz

idő, mikor a physiologia kutatni fogja az emberben az irány érzékét. Sötét éjszaka beleugrom a tengerbe ; alattam, fölöttem, mellettem, előttem csupa tinta a világ és noha bukfenczezem, s nincs, a mi megmutassa, hol a fönt, hol a lent, mégis tudom, merre rugjam föl magamat a víz színére ; vagyis nem történhetik meg velem, hogy mikor föl akarok bukni, az ellenkező irányba vagy oldalvást törekedjem. Ezzel együtt jár, hogy tudom, mikor vagyok igen mélyen és mikor följebb. Midőn most huszonegy esztendeje ichthyológiát tanultam az egyetemen, a tudomány még azt hitte, hogy a halak oldalvonala nyálkakiválasztómirigyek sora ; szóval tőle sikamlós a ponty. Ma már bizonyos, hogy ez a rejtelmesvonal érzékszerv és pedig alkalmasint az irány-érzék szerve : ezzel érzi meg a hal a vízben, hol a fönt, hol a lent, s hogy mélyen úszik-e vagy nem. Mi lehetetlenség van benne, hogy valamikor az ember testében is fölfedezzék a tájékozódásnak valamely érzékét, a hatodikat ! Vagy más, ki tudja mi-féle érzékeket. Mily dölyfösség azt hinni, hogy az agyvelőnek ismeretlen működései már nincsenek ! Hátha tíz érzékről is fogunk tudni valamikor. Mind-ezt a bohóságot különben csak azért vetettem közbe, hogy ne csupa okosat beszéljek.

Öt érzékünk hathatósága igen relatív valami, még mi emberek között is; hát ha az állatokéval hasonlítjuk össze! A madarak látása csodálatos élességű. A ragadozó emlősök hallása elképzelhetetlenül finom; a mi fülünk a csak 0.001 gramm-centiméter erősségű zajt már nem érzi meg, de a macska fölrezen tőle. Az eb szaglásának jelessége ismeretes. Az ízlelés dolgában az állatokat rendesen kicsinyleni szoktuk; mert igazi gourmeti méltóságra csak ember emelkedhetik. Holott még a kérődzők is milyen szakértően tudják megválasztani a táplálékukat. A vendéglők konyhai titkait, például egy-egy barna mártás megalkotásának rejtelseit (sátán, ne kísérts!) nem sejtí Brillat-Savarin legfinnyásabb tanítványa sem és (szent Ulrik, bár német vagy, könyörögj érettünk!) jóhiszeműen habzsol föl minden dantei szörnyűséget. Míg a legelésző baromban, alig roppan meg foga alatt a rossz fű, tüstént működni kezd az előkelően undorodni tudó nemes érzék. Hát mi az igazi „ínyes mesterség“, ha nem ez! Hogy a pókok tapintó érzéke mily hihetetlenül finom, tanúm rá az én szeretett tudósom Lendl Adolf, ki fölfedezte a pókok lábán ama rezgés-érző szervet, mely az állatok fülét pótolja. A pók a tapintásával hall. Már hogy támad-e benne zaj képzete

is, annak csak ő volna a megmondhatója ; és e felől, legalább az én tudtommal, az Akadémia III. osztálya elé mind mostanig nem terjesztett közleményt az Araneidák közül senki sem. De bizonyos, hogy ama szervek segítségével a pók megérzi hálójának olyan kicsi rezzenéseit is, a milyeneket mi emberek elképzelni sem bírunk.

Ha magunk között hasonlítjuk össze az érzékek hathatóságát, akkor is roppant nagy különbségek mutatkoznak. Én noha közellátó szemem a 4 dioptriás lencse kegyelméből kitűnő, csak tubussal ismerem meg a szemhatáron fölbukkanó árbocz zászláját ; a mellettem álló kapitány azonban minden optikai eszköz nélkül is látja. Rézbőrű indiánusokkal, megvallom, még nem versengtem : melyikünknek jobb a szeme. De a Vadölőről nemcsak Cooper, hanem Humboldt is mondja, hogy még a hajós kapitányoknál is jobban lát. Nem a messzelátás, hanem a részletek megkülönböztetésének dolgában igazi rézbőrű csoda a magyar juhász, ki ezer idei bárányt egyenkint ismer. E mellett ugyan elbujhatik Nagy Sándor és Napoleon, a ki csak egy sereg arcját tudta az emlékezetébe vésni. Mi közönséges halandók egyetlen egy bárányt se tudnánk személyesen tisztelni az ezer közül. És ne mondja senki,

hogy ez nem a látóérzék finomságának a dolga. A legjobb fület is az indiánusok vitatják el maguknak. Én azonban megelégszem azzal is, a minek magam voltam tanúja a Zillerthalban: mikor két tiroli átkiabált egymásnak a völgy két széléről, vagy hat kilométer távolságból. „*Und du hörscht dös net?*“ kérdezte tőlem mohosképű, vén *senner*-em hitetlenül. Nem fért a fejébe, hogy a kristálynál tisztább, mozdulatlan, hűvös levegőben nem hallatszik át hozzám is a másik, a messze bérctzről, a mit a másik *senner* valami tehénről és valami Mariandlról kurjongat. Bizony ez is telepathia. Mikor a jó szimatról van szó, megint csak előrobognak azok az istenverte rézbőrű indiánusok. De én beérem az angol pénzmakereskedővel, a kinek orra már nem is egy, hanem száz egynéhány érzék, oly mesés finomsággal tudja a *Moschus moschiferus* mirigyeinek váladékát ezer árnyéklat szerint klasszifikálni. Hogy egynéhány év mulva rendszerint belebolondul vagy belehal ebbe a művészetbe, mellesleg pedig teljesen elveszti a szaglását, — az már nem tartozik ide. Hát az ízlelés dolgában micsoda mester a londoni teakóstoló, a vigéczek között a római pápa, vagy hogy többet mondjak: a tenorista, ki ezer font sterling tiszteletdíjat kap egy-egy shanghaii vendégszerep-

léséért, mikor megállapítja az idei termés valeurjeit ! A mi a tapintást illeti : fogalma sincsen a tudatlan embernek, mivé finomodhatik ez az érzék a kőzúzó sebészben, kinek ujjait meghosszabbítja a lithotriptor ; idegei valósággal ott végződnek az érzéketlen acélban. Ehhez képest durva munkát végez a lyoni selyemgyáros is, ki behunyt szemmel válogatja a drága fonalakat. De még a vakok közmondásos tapintó érzéke sem különb nála.

Mindezzel csak azt akartam mondani, hogy az ember érzékeinek vannak csodái a csodán innen is. Hanem beszéljünk a messzeérzésről. Azt gondolom, rendes állapotunkban soha sem fordul elő érzékeinknek ilyen megélesedése. A mi példákat elősoroltam, nem is ide tartoznak ; meg aztán mind csak gyakorlás foganatja. Az igazi hyperaesthesia, a szertelen finomságú érzés, csupán az igézet (hypnosis) állapotában jelentkezik. Miért és miképen ? Azt most ne bolygassuk. Sőt talán ne bolygassuk máskor sem. Én ismerek egy csomó igen szép elméletet, minden tagozatában remekül illeszkedő kategóriát ; rettentő tudatlanságom érzete azonban nihilistává tesz. Azt mondom : más sem tud semmit. Ez elég könnyű rendszer. De legalább van benne bolondság ; s azt mindig meg kell becsülni. Hát csak azzal törődjünk

most, hogy az ígézettel hyperaesthesia jár, s hogy e tünetmények bámulatosak. Bergson francia orvos 1887-ben ígézetbe ejtett egy fiút és az a fiú el tudta olvasni a vele szemközt ülő kezében levő, neki hát-tal fordított könyvet; mert látta amaz ember szemében a betűk tükröződését. Ezen a réven érthetővé válik az a sokat vitatott mutatvány is, hogy az ígézetben levő elolvasta a gyomrára tett könyvet. Elolvashatja, ha a könyv nyitva van és ha valaki belenéz; mert meglátja a valaki szemében tükröződő betűket. A csukott könyvet nem fogja elolvasni. Én legalább azt hiszem. Mert bármily csodálatos élességüvé fokozódjék is az ígézett ember szeme, mégsem dől meg az a törvény, hogy a látás az ideghártyát érő fény hatása. Nem mondom, hogy enélkül nincsen fényérzés. (Rövidség okáért mellőzöm az ismeretes physiologiai kísérleteket.) Természetesen a káprázatokról sem szólók. De azt a józan ész nevében hirdetem, hogy mikor valaminek a meglátásáról van szó, *conditio sine qua non* a fény, melylyel annak a valaminek a képe a szem ideghártyájára vetődik. Enélkül nincsen látás.

Most következik a nagy kérdés: meddig terjed a szertelenül megélesedett szem pillantása? Megbízható közlések híján nem adhatunk határozott vá-

laszt. És igen kevésbé ismert és igen bámulatos tüneménynyel lévén dolgunk, a becsületesség arra kötelez bennünket, hogy ne ítéljünk olyan keményen, a hogy a magunk álláspontjának kedvéért itélni szeretnénk. Sőt engedjük meg azt is, a mit eddig alig bizonyít komoly megfigyelés: hogy a hyperaesthesiában levő ember átlát az ajtókon, a falakon. Vagyis érzékelní bírja a deszkán, a téglarakáson keresztülható fényt. Mert ne feledjük, hogy azt is meg kell engednünk, hogy a fény átjárja e tömérdek testeket. Röntgen professzor nagy talál-mánya előtt talán kereken tagadtuk volna ennek a lehetőségét. A kathod-sugarak tüneménye azonban új világot tárt föl előttünk. Nem mondhatjuk többé teljes bizonyossággal, hogy az aether rezgése nem hathat át a tömérdek testeken, ép úgy, mint az elektromosságé; nincs jussunk kereken tagadni, csak azért, mert a mi szemünk nem látja. A hyperaesthesiás szem láthatja.

De most érek el ez elmélkedés sarkalatos pontjához: ennek a szertelen élességű látásnak is *megvan a maga határa*. Hogy ez a határ hol van, nem tudjuk. Lehet-e a harmadik emeletről a bolthajtásokon át lelátni a pinczébe? Lehet-e a váczi-utca valamelyik házából abban gyönyörködni, mikor én itt

a városerdő szélén az íróasztalom mellett görnyedek? Elhat-e az a csodálatosan látó szem Dömsödig vagy Lissabonig? Erre nincsen válasz; és az teljesen szubjektív beszéd, mikor én mindenre azt mondom: hiszi a manó. Mellettem szól ugyan az a valóság, hogy e tünetményeknek bizonyos példái mindmostanig nincsenek. De az is igaz, hogy nem kétségtelen az ellenkező sem: a hyperaesthesia jelenségeit eddig nem mérték meg méterrel és kilométerrel. De határa elvégre is van e jelenségnek. S ez a fődolog. Mert ezzel az egész tünetmény visszaszegődik a physika körébe és nem lehet szó többé arról az isteni mindentudásról és mindenlátásról, melyet a spiritizmus immár nemcsak a holtak, hanem az élők számára is ki akar csikarni. Az igézetben levő ember rendkívüli éles-ségű szemének látása attól függ: mennyi fény hat-hat bele. Hány falon bír áthatni az a sugár? Milyen messziről tud röppenni? Irtam én egyszer egy a Jules Verne recipéje szerint való bohóságot: hogy a Röntgen-sugarak áthatnak az egész föld-gömbön és Budapestről az Antipodokig lát egy rejtelmes vén tudós. Ez a mese ma még kép-telenség, mert a kathod-sugaraknak hathatós-ágáról egyelőre nem is álmodhatunk. De eljöhethet

az idő, mikor Röntgen mai kísérletei csak olyanok lesznek az újak mellett, mint a Galilei teleszkópja a kaliforniai nagy refraktorhoz képest. E tüneményeknek megszabható határa voltaképen nincs.

De az emberszem látásának van határa; van akkor is, ha elhiszszük a hyperaesthesia minden, eddigelé nem igazolt csodáját. A vallások tanítása, hogy az ember véges teremtés, voltaképen physikai törvény. A messzeérzés korlátlansága egyenlő az isteni mindenüttjelenvalósággal. Ám higgyük el az idegorvosoknak, hogy a látás olykor rendkívül megélesedik, hogy a hallás csodálatos finommá lesz, s hogy a többi érzék hathatósága is óriásra nő. De azt, a szükséges statisztikai adatok híján, legalább egyelőre ne higgyük el, hogy a telepathia azonképen működik, mint a sötétség hívei hirdetik. Ami a messzeérzésen alapuló sejtelmeket illeti, ismerünk igen sok meglepő, érdekes esetet (hogy csak azt a híres visiót említsem, mikor Swedenborg Gothenburgból meglátta Stockholm égését); de nem ismerünk egyetlen olyat sem, a melyről bizonyos volna, hogy nem pusztá véletlenségek találkozása.

Alig van ember, a kinek ne teljesedett volna valaha valami sejtelme. Ámde ne feledjük, hogy minden sejtelem voltaképen az eshetőségek csoportosítása;

vagyis többé-kevésbbé sikerült combinatio. Ebben az érzékeknek része nincs. Az eszmélkedés következtet a meglévőből a jövőre. Ha egy-egy sejtlem beválik, mindig csak a valószínűségek között tapogatódzó ész működött. És ha a sejtlem indítója álom vagy mondjuk: visio (azaz képzelődés) volt, csak az történt, hogy az álom vagy a visio a társítás törvénye szerint reáirányozta az elmét az eshetőségek egybevetésére. Mert természetfölötti dolgok nincsenek a teremtésben. A természet dolgai pedig végesek. Kiváltképen az ember. A tüneteményeket vizsgálni életünknek nagy kötelessége és nagy gyönyörűsége. De emberi méltóságunknak az a koronája, hogy józan eszünk csak a bebizonyított igazságokat fogadja el. Ok nélkül hinni a nyomorúságok nyomorúsága. Tudni dicsőség.

A gyógyító médium.

Felső-Magyarországból írja nekem egy úri hölgy :

„Ismerek egy leányt, egy rendkívül erős médiomot, ki a nélkül, hogy orvosi tanulmányokat végzett volna, bámulatosan gyógyít. Tehát gyógyító médium. Másfél év óta kezén számtalan súlyos beteg gyógyult meg. Gyakran messze vidékekről, sőt Ausztriából is teljesen idegenek fordulnak hozzá. Csak a nevöket és a lakóhelyüket tudja a levélből, *a betegségről fogalma sincs ; és mégis leírja az indikált szert, s a szer használ.* Nem régiben egy tescheni úri asszony, kiről az orvosok már lemondtak, huszonegy éves bajából fölépült a médium szerétől. Ezt említettem egy budapesti híres orvosnak ; a fejét rázta : „Lehetetlen ; azt a szert arra a bajra nem rendeljük.“ És mégis az a szer egy asszonyt megmentett az életnek, sőt egy másikon is segített.“

A levélíró, miután elmondta a médium még egy-néhány bámulatos gyógyítását és telepathiai csodáját, azt kérdi tőlem: „Hogyan lehetséges ez? Magyarázza ezt meg!”

A válasz nem nehéz.

Olasz ujságokban, menetrendekben idestova egy negyed század óta olvasom a következő hirdetést:

Érdekes híradás.

Orvosi mágneses kabinét.

Anna d'Amico alvajáró tanácsot ad minden betegséget és magánérdekű kérdést illetőleg. Akik levél útján óhajtanak tőle tanácsot kérni, írják meg, ha betegségről van szó, a baj főbb tüneteit; ha pedig valami ügyben akarnak felvilágosítást, közöljék: mit kívánnak tudni, és küldjenek 5 lírát ajánlott levélben vagy postai utalványon Pietro d'Amico tanárnak.

Hová? A hirdetés azt is megmondja, de én nem mondom meg, mert az *emberi hiszékenységet* oly határtalannak ismerem, hogy bizonyosnak ítélem: Magyarországról is mindjárt kapna egynéhány száz levelet az a tisztelt alvajáró hölgy, ha elárulnám, hol lakik. Ahhoz ugyan nincsen közöm: ki mint dobja ki a pénzét; de az már az én lelkiisme-

retem dolga, hogy a babonaságra ne adjak alkalmat. Verje meg magát kiki a maga kezével.

A nagy sokaság szemében hiábavaló az orvostudomány; mert minden mesterkedésének is csak az a vége, hogy az ember előbb-utóbb meghal. Sőt az orvos adja a sírásónak a legtöbb munkát; a temetőt a doktorok töltik meg. Vagy nem többnyire orvos kezén halnak meg a betegek? A tótágot álló logika ebből aztán azt következteti, hogy a gyógyításhoz talán mégis jobban értenek azok, akik sohasem foglalkoztak az orvostudománynyal; de „ismerik a természet titkos erőit“, „istentől ihlettek“, „rejtelmes hatalmuk van“, stb. Egy szóval csodákat tesznek. Ezek a csodatevők a múlt századokban is ugyanazok voltak, akik ma: részint világcsalók, részint olyan jóhiszemű lelkek, akik legelsőbb önmagukat ámítják, azt hivén, hogy ők értenek az orvosláshoz. Egy nagy erő: a hiúság indítja őket. Mert bizony a legtöbb emberben benne lappang az a vágy, hogy tudákosnak lássék; és akármi baj van, szeret tanácsokat osztogatni. Nagy igazság van a régi anekdotában, mikor Csokonai Vitéz Mihály fogadott egy barátjával, hogy Debreczenben mindenki doktor, és be is bizonyította, mert, mikor fogfájást színelve felkötött állal ment

végig a városon, egy ösmerőse se akadt, aki ne mondta volna, hogy mit kellene csinálni azzal a rossz foggal.

Továbbá mindenki szereti játszani a jótékony angyal szerepét. Hát még mikor csodák híre kél és ragyogni kezd a nimbus! Ez a fény elvakítja a legjobb lelkeket is, s a felelősség érzete eltűnik. Ez országban ezrivel élnek igen tiszteletreméltó urak és hölgyek — kivált hölgyek — akik abban a hitben ringatják magukat, hogy ők jobban tudnak orvosolni minden doktornál; s e hitben csak úgy játszanak a sok emberélettel és testi épséggel. Ezt ők persze elszörnyedve olvassák. Hogy valaki az ő áldásos működésüket meg meri bélyegezni! No meg talán haragusznak is egy kicsit azért is, mert azt merem mondani, hogy ők még kevesebbet tudnak a doktoroknál. Beszédem különösen sérelmes lehet azokra, akik nem is emberi tudománynyal gyógyítanak, hanem lelkek segítségével. Például a fönt említett médium, kinek elég tudnia a beteg nevét és lakását, hogy azonnal kitűnő diagnózist csináljon és csálhatatlan szereket rendeljen.

Szeretném e dologról jogtudósok véleményét hallani. A magyar törvény szerint csak az követ el kuruzslást, aki jogosítvány nélkül gyógyít és pénzt

fogad el. Ha nem fogad el pénzt, már nincs szó kuruzslásról. A törvényhozás alkalmasint úgy gondolkodott, hogy ha mi baj esik a páciensekben, a szerencsétlenség önzetlen okozóját is meg lehet büntetni, mert hiszen van rá elég paragrafus, az élet és a testi épség ellen elkövetett büntetteket és vétségeket illető intézkedése között. De vajon nem büntetendő cselekmény-e az is, ha valaki a beteg embert szántszándékkal elvonja a szakszerű orvoslás alól? Vagy nem esett-e jogsérelem a trachomás, ki megvakult, mert szemét csak azzal a nyúlzsírral kengették, amelyet a csodatevő nagyságos asszony rendelt? Ennek a szerencsétlennek joga volt hozzá, hogy szeme világának megmentését orvos kísértse meg; és jogában sértették meg, mikor elvonták tőle az alkalmat, sőt a lehetőségét is, hogy szemét annak módja szerint gyógyíttassa. A dolog vége persze az, hogy valakit mégis csak megbüntetnek egy kicsit, azért, mert a trachomasesetet be nem jelentette. Ettől azonban az a világtalan látni nem fog; a nagyságos asszonyt pedig semmi sem rettent el attól, hogy a jövődőben csodákat ne tegyen a nyúlzsírjával.

Olyan országban, mint a mienk, ahol némelyik vármegyében százezer emberre se jut egy orvos,

hadjáratot kellene indítani a tisztességes kuruzslás ellen is. Az orvostól félő, a patikát drágálló nép nem annyira a javasasszonyokra hallgat, mint a dilettáns doktorokra. A nagyságos asszony, a nagyságos kisasszony nemcsak ingyen teszi a csodát, hanem még ajándékot is juttat a szegény betegnek. Hát kell ennél több? És virágozik a pusztító jótékonyság.

Ami a gyógyító médiumokat illeti: e boldogtalan hisztériás teremtéseknek szanatóriumban a helyök. Ezt követeli a maguk és a mások java. Számuk nőttön-nő, mióta itt dühöng az a nagy lelki járvány, a spiritizmus. Paul Gibier francia orvos, noha maga is az okkultizmus buzgó hive, ezt írja: „A kísérleti spiritizmus dolgában óvatosnak kell lenni. Aki ilyesmibe fog, erős szervezetű legyen, s az agyvelő dolgában ne nyomja semmi rossz örökség, mert könnyen megeshetik, hogy elméje beháborodik a láthatatlannal való társalgásba. És mégis naponkint számtalan család játszik az örület e veszedelmével; a lelkeket ifjak, leányok jelenlétében idézik, s még jó, ha nem ültetik őket is a „bűvös körbe“. Azok a férfiak, kik e rejtelmes dolgokkal foglalkoztak, minden időben megtiltották az efféle kísérletezést az olyanoknak, akiket gyön-

géknek ítélték. Kötelességünk reá mutatni a nagy veszélyre, mely sokakat fenyeget, midőn e kérdés-sel bibelődnek; bizony nem is sejtik, mily nagy bajok fenyegetik őket.“ Nem először mondom, hogy ha a hipnózissal való kísérletezést rendelettel korlátozta is a belügyminiszterium, gátat kellene vetni a spiritista játékoknak is. Nem tudom, van-e elmeorvos, ki el tudná dönteni; melyik nagyobb elmerontás. Az asztaltánczoltató gyermek az idegbajos ember palántája; s egész életén át megkeserűli, hogy mamája olyan büszke volt rá, amért „jó médium.“ Ezt a divatot, ezt a járványt a józan beszéd nem irthatja ki; hát valóban a rendőrségért kell kiabálni, mint Schopenhauer cselekedte, valahányszor nagy ostobaságok és ferdeségek háborították föl. Csakhogy ez esetben a rendőrség igazán tehet valami jót.

Jettatura.

Az én kálvinista magyar falumban nem virágzott a babona. Bizony még boszorkányunk sem volt. Noha mikor forgószél kavarta a port, mindig azt szoktuk mondani: „Jön az öreg Szatmáriné.“ Dehát ez csak csúfolódás volt; mert egy lélek sem hitte valósággal, hogy az a nyolczvanesztendős, elszegényedett úri asszony boszorkány. A rendes ruhaviseletől eltérő, bő fekete lebernyegbe burkolódzott kis alakja csődítette a jámborra a paraszt humort. Javas asszonyunk kettő is volt a faluban. Az Ila meg a nagyszemű Molnárné. De egyik sem afféle, a ki gonosz dolgokat mível. Suttogták ugyan, hogy az Ila tud főzni valami herbateát; a mitől a legény belebolondul a lyányba. De úgy látszik, a falu szelmei el tudtak intéződni ennélkül a herbatea nélkül is. Az a két asszony nem űzött egyéb ördöngösséget, mint hogy a massage divatja előtt huszonöt

esztendővel már jelesül gyakorolta a kenést meg a taposást, ha nem is ép svéd methodus szerint.

Rejtelmes embere azonban mégis volt a falunak. Faragó Gyura. Katonaviselt vén legény. Tíz keserves esztendőt töltött a császár kenyerén „Olmúcba és Morvajországba“, mint maga szokta mondani. Ez a tíz esztendő kiforgatta őt igaz mivoltából. A munkától elszokott, szolgálni restelt; máig sem tudom, miből tengődött tulajdonképen. Udvarunkban gyakran megfordult. Disznóöléskor, kúttisztításkor mikor kisegítőnek jött. Tavaszutóján ő hozta el az első számóczát a kácsi erdőről; telente tűzokkal állított be. Nekem, kis fiúnak, meg egyre fogdosta a Csincsén a vízi tyúk pelyhes csirkéit és öntötte az ürgét. De én még sem szerettem. Félttem tőle. Az igaz, hogy rettentő dolgokat is beszéltek róla. Például, hogy ő adta rá az öreg Csetére a halottas ruhát. A mi nagy sor volt; mert az öreg nemzetes úr megmerevedett, mire megérkezett Miskolczról a készség. Hát ki kellett törni mind a két karját. És erre nem vállalkozott más, csak Faragó. (Attólfogva a mi disznóöléseink nélküle estek meg.) Én azonban nem ezért félttem tőle. Hanem a nézéséért. Negyven-egynéhány éves, hórihorgas, sovány, fekete ember volt ez a Faragó Gyura. Sűrű, össze-

nőtt szemöldöke alól két kis szűrő, sötét szem villogott elő. S még ha villogott, hagyján. De mikor mereven szegeződött rám, összeszorult a szívem. Futni szerettem volna előle; csak-hogy olyan lettem, mint a ki azt álmodja, hogy kergetik s a lábát nem bírja mozdítani. Néznem kellett abba a kemény, fekete szembe. Aztán a sápadás hidegét éreztem arczomon s elfogott valami nagy gyöngeség, nagy álmoság. Csak akkor tértem magamhoz, mikor Faragó Gyura elment.

Nagyanyám észrevette ezt a dolgot. És kimondta a szentenciát:

— Ez a Faragó szemről árt.

(A mi szabolcsias kifejezése az ígérésnek, a szemmel való megverésnek.)

És az én nagyanyám mindjárt el is magyarázta, micsoda portéka az. Némely ember szemének ártó tulajdonsága van, noha az az ember nem is akar semmi gonoszat. Tekintetétől rosszul lesznek, elájulnak, görcsöket kapnak a gyermekek, a nők, szóval a gyöngék. És csak akkor lesznek jobban, ha annak az embernek a ruhájából szert lehet tenni egy foszlányra. Vagy ha nem lehet, hát izzó parazsat kell egy pohár vízbe „oltani”; s azt a vizet meg kell inni.

Hallván ezt a beszédet, valami félő kíváncsiság

űzött, hogy megint a szemébe nézzek Faragónak. A kísérlet megdöbbenően jól sikerült. Egy csöppbe múlt, hogy el nem aléltam; s csak az „oltott víz“ segített rajtam. Ugyanekkor rosszul lett nagynéném is. Attól fogva aztán óvakodtunk a Faragó szemétől. Ha az az ember az udvarunkon dolgozott, ki se volt szabad mennem a házból.

Mikor felnőtt koromban először olvastam az olasz jettatura, a franczia mauvais oeil, a német böse Augen dolgairól, eszembe jutott az én nagyanyám „szemről ártása.“ Ime a vándorló babona! Honnan került? Némelyek szerint nyomai vannak az ó Rómában is. Ma főkép az olaszok hisznek benne. Hiedelmök nem egészen azonos a nagyanyáméval. A *jettatura* betegséget is okozhat (kivált a gyermekeket rontja meg), de különösen szerencsétlenséget hoz az emberre. Azaz hogy nem is ép szerencsétlenséget, csak azt a mit németül úgy hívnak, hogy *Pech*. Szóval sok minden rosszat, a szivar nemszelelésétől a hűtelen feleségig. A *jettatura* ellen csak egy védelem van: a *cornetti*. Az ember behajtja a bal kezének gyűrűs, középső és hüvelyk ujját, aztán kinyújtott kis és mutató ujjával titkon feléje bökdös a *jettatore*-nak. IX. Pius pápáról egész Róma azt rebesgette, hogy ártó szeme van. Mikor tehát a

szent atya körülkocsikázott az örök városban, az anyák jobb karjokon fölemelték kisdedeiket, hogy a pápa áldása érje őket; de eközben a nagykendő alatt bal kezükkel szaporán hányták a *cornetti*-t *Pio nono* felé. Ha két déli olasz kereskedő találkozik a piacon és beszélget a narancstermelésről, megesik néha, hogy mind a kettő mutogatja a zsebében a másiknak ezt a szarvas fűgét; mert bizony a legjobb barátjáról se tudhatja az ember, nem ígésző-e a szeme. A *cornetti* a képfaragásnak is tárgya. Rómában, Nápolyban mindenütt árulják a két kinyujtott ujjú kezeket; az elefántcsont csecsebecsétől a mászás érczöntvényig. Az nyakbavaló amulett, ez a házak védője; a kapu alá függesztik. Akkor aztán bizonyos a bátorság.

... És a *jettatura* még sem egészen babona.

Önök alkalmasint megdöbbennek, hogy ilyen merek állítani; de az idegorvosoknak aligha mondtam meglepőt, noha nem igen tudom, hogy az irodalom sokat foglalkozott volna ép ezzel a kérdéssel, a „szemről ártás“ kérdésével. Mert a szakbeli azonnal megérti, miről beszélek én, egyszerű elmélkedő.

Száz ember közül mintegy kilenczven embert lehet hipnotizálni. E kilenczvennek hajlandósága is különféle. E hajlandóság okait kutatni a tudósok

dolga. De azt a tapasztalás mutatja, hogy főképp a hisztériások a „jó médiumok”. A hipnózisba ejtésnek, a hipnózisba esésnek sokféle módja van. A nagy közönség úgy szólván csak a Braid-féle eljárást ismeri; mikor az emberrel valami tárgyat nézetnek igen közelről, mereven és kancsalítva. A szem izmai a legtöbb esetben csakhamar kifáradnak, és nemsokára elkövetkezik, valami furcsa, zsibbadó érzés kíséretében, az igézetes álom. Ez, mint mondtam, a legszokottabb eljárás. De igézni lehet sok más módon is. Erős nézéssel, valamely egyhangú zajjal (például óraketyegéssel), reáparancsolással stb. Embere válogatja, kin fog ez vagy amaz. Van olyan hisztériás is, akinek elég egyet tapsolni a füle mellett, s már alszik. Mikor először látunk ilyesmit, kétség támad bennünk; de ha szét-huzzuk a médium szeme héját és azt tapasztaljuk, hogy a szivárványhártyából nem látszik semmi, mert a szem tekéje fölfelé fordult: megnyugodhatunk benne, hogy ez klasszikus hipnózis.

Ma már értem, mi történt velem akkor régen, gyermekkoromban. Az a mord nézésű paraszt, erősebb levén nálam (mert hiába, bizonyos erő kérdése ez) fascinált engemet, noha akaratlanul. Szokatlan, komor arcza érdeklettte kíváncsiságomat.

S mikor bámész pillantásom találkozott az ő tekintetével, nem birtam többé elfordítani. Viszont ő is mereven nézett rám; mert két szem sugara mindig lebilincseli egymást. Bizonyos, hogy ő, az „erős“ sokkal könnyebben tudott volna menekülni az én pillantásom elől, mint én az övé elől. Dehát nem érezte szükségét a menekvésnek. Farkasszemet néztünk. Előállott a rapport. És engemet a hipnózis környékezett. A félelmet, a rossz érzést természetesen nem ez ismeretlen állapot közelsége keltette bennem, hanem a szokatlanság, az a két sötét szem, a gyanakvás és főképen az az érzés, hogy néznem kell erre az emberre, s nem szabadulhatok tőle. Hogy másodizben mindez még erősebben és gyorsabban történt meg velem: világos oka nagyanyám félelmes beszédje. Ez mint suggerzió, sugallat hatott rám; és könnyen érthető, hogy mikor ismét szembe kerültem azzal az emberrel, minden úgy szólván elő volt készítve. Ugyanez a magyarázata annak is, hogy nagynénémet szintén „rosszullét“ kerülgette. Az a hite, hogy amaz ember szemében valami gonosz hatalom van, s az a féltő törekvése, hogy ne nézzen rá; ép a tilosba vitte a rettegő kíváncsit, s ő is abba az aggodalmas állapotba jutott, mikor érezzük az ígézet erejét

és menekülni akarunk. S az az „oltott víz“, melytől jobban lettünk, nem a parázs, hanem a szuggesztió révén hatott.

A hipnózis, hogy úgy mondjam, gyakorlat dolga mind a cselekvő, mind a szenvedő részről. Aki elsőben hipnotizál, nem altat könnyen; akit elsőben hipnotizálnak, nem alszik el könnyen. A kísérletek aztán mindjobban sikerülnek. A hipnotizálás műveletének nézése valóságos iskolája a médiumoknak. Nem egyszer voltam tanuja, hogy a „koncert“ kezdetén az egész közönség hitetlen volt, nevetkérezett, tréfált, s csak nagy nehezen lehetett szert tenni egy alkalmas emberre. A második, a harmadik meg a többi már szinte maga kínálkozott; s az előadás vége felé voltak olyanok, akik álltokban aludtak el, a pusztá nézés erejénél fogva. Egész nagy társaságok hipnotizálása nem hogy lehetetlen volna, sőt könnyűnek mondható. Elvégre állandó szuggesztió alatt van az egész társadalom is. A hiedelmek, a nagy közös szenvedélyek és érzelmek mind sugallatok. A boszorkányüldözés, az antisemitaság, az asztaltánczoltatás, országok harczy kedve, a lelkesedés, a divat és minden, ami egyszerre mozgat milliókat — csupa szuggesztió. Sőt, mint Lebon mondja *Psychologie des foules*

czímű füzetében, a tömeg mindig könnyebben enged a sugallásnak, mint az egyes ember. (Ezt különben mink vén néplázítók már M. Lebon nélkül is tudtuk.)

Önkéntelenül reá tértem a lelki járványok kérdésére ; bár ezúttal nem róla akarok beszélni. E soraim célja csak az, hogy az okos és jó embereket a hipnotizálással űzött játék veszedelmes voltára figyelmeztessen. Mióta a szegény Salamon Ella halálát elfeledtük, megint sűrűn járja ez a tréfa. A másik ép olyan rossz tréfával, a spiritizmussal egyetemben.

A hipnotizálás előkelő multság, sőt társasjáték számba megy.

Van egy párisi könyvem, mely a hipnotizálás „szórakoztató“ jelenségeit úgy sorolja föl, mint a szakácskönyv az ételrecepteket. (Valakivel nyers burgonyát étetni őszi baraczk gyanánt ; valakivel elhitetni, hogy kutya ; valakit megmerevíteni stb.) Az ilyesmi vétek, az idegek ellen elkövetett súlyos vétek.

A hipnózis az orvos kezében jótékony hatalom ; az avatatlan kezében veszedelem. Alkalmas rá, hogy ép emberek idegéletét megzavarja, elbetegítse.

Elég a mutatványokat nézni, s máris meghibban bennünk valami. Mert az idegeket is fenyegeti a ragadvány.

Az emberek erősek és gyöngék. A *jettatura* nem egészen mese. *Cornetti* helyett azonban azzal kell védekeznünk előre, hogy óvjuk az idegeinket a romlástól, akár divatos az idegrontás, akár nem.

A másvilági hangok bírálata.

Vámosy Nándor úr azt állítja, hogy:

1. A tánczó asztal azután kikopogtatta egy öreg cseléd egész atyafiságát, melyről a kísérletező társaság nem tudott.

Én azt mondom: azt hitte, hogy nem tud róla. Az az öreg cseléd Vámosy Nándor házában végigemlegette egész családját. Mikor? Milyen rendben? Mellékes. A fődolog az, hogy — bár „ki törődnék egy cseléd atyafiságával?” — azok a nevek benne maradtak az asztaltánczoltatók vagy legalább egy asztaltánczoltató emlékezetében. Még pedig *öntudatlanul*. A spiritista kísérletekkel járó kisebb-nagyobb fokú révületben (tranceban) aztán előáll az emlékezőtehetség rendkívüli megélesedése (hypermnesia), s az embernek álomszerűen eszébe jutnak olyan dolgok, melyeket tudatosan nem is sejt.

2. Lelket idéznek. Jelentkezik dr. Eiser Péter

fehértemplomi orvos, ki az előtt négy nappal halt meg, s akiről a társaság nem tudott.

Megint azt mondom: azt hitte, hogy nem tud róla. A társaság egy tagja olvasta az ujságban dr. Eiser Péter halálát. Vagy nem is olvasta; csak felszívta a szeme a betűtengerből azt a nevet és azt az egynéhány szót. Minden érdeklődés híján: öntudatlanul. Megeshetett az is, hogy kaszinóban, hol a fehértemplomi orvos valamely személyes ismerőse említette a halál hírért. A társaság jelen volt tagja azt hitte: nem is hallgat rá. Annyira nem érdeklette őt amaz ismeretlen ember halála. De azért azok az adatok mégis belekerültek agya velejének valamely rejtett fiókjába, melyet aztán kinyitott a révülettel járó emlékezet-élesedés. Ha bizonyítani lehet, hogy a kísérlet *előtt* semmi ujság nem adott hírt dr. Eiser Péter haláláról, és nem is emlegette Aradon senki, akkor elismerem, hogy természetfölötti dolog történt.

3. Cicero lelke deákul beszél, mikor az asztalt latinul egy szót sem tudó nők tánczoltatják.

De jelen volt három úr, a ki gimnáziumot végzett. Ez a három ur szerényen azt mondja, hogy igen keveset tudnak diákul. Igazuk lehet, mert hiszen meiyikünk tud ma sokat? Emlékezetünk ama rejtett

zugaiban azonban mégis van valami, sőt több, mint sejtjük. Ama három úr egyike valamikor sokat forgathatta Páriz-Pápai szótárát. És elméjébe tudtán kívül belevésődött egy csomó szó és kifejezés. A Páriz-Pápai a könyvtár legfenekéről kellett előkotrani, mikor Cicero lelkének beszédét hüvelyezték. Azonképpen az emlékezet legfenekéről kerültek elő azok a deák kifejezések, a hypermnesia állapotában.

Melyikünkkel nem esik meg, hogy álmában idegen nyelven beszél; és pedig olyan nyelven, amelyet nem tud. Én egyszer arra ébredtem, hogy khinaiul nyelvelek. Még pedig hangosan. (Az alvó ilyenkor nehézségeket küzd le; azért szólal meg erőlködésében.) Az álmodott khinai szavak még fülemben csengettek. Följegyeztem azt az egynéhány szótagot. Majd megkérdezem Faragó mandarintól, ha haza jön: van-e értelmök. Vagy három esztendő múlva a kezembe akadt egy angol útleírás, melyet valamikor régen, talán húsz évvel azelőtt olvastam. Belepillantok: hát ott van egy khinai mondat. Sejtelem támadt bennem; elővettem a régi jegyzőkönyvecskét: mik is azok az álmodott khinai szók, amelyeket én már rég elfeledtem. Hát az angol útleírás khinai mondata volt. A húsz év előtti

öntudatlan benyomást felszínre hozta az álombeli hypermnésia.

Az aradi urak valamelyikének a révület (trance) állapotával járó emlékezet-élesedés juttatta eszébe (öntudatlanul) Páriz-Pápai szókingcsét. Hogy ép azt és nem mást, arra is megvan a bizonyosságom.

Cicero lelkétől valami „szép mondatot“ kértek.

— *Relatio meritorum*, szólt a lélek.

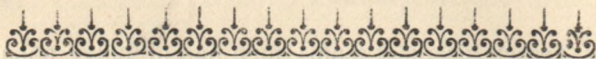
Ez nem „szép mondat“, sőt még csak nem is mondat. Magyar egyértékese, Páriz-Pápai szerint (479. l.) „jóért jóval fizetés.“ Nem „jótét helyébe jót várj“, mint Vámosy Nándor fordítja. Ebben a dologban hát kocsintott egy keveset a megélestedt emlékezet ; de mégis tiszta dolog, hogy a deák kifejezést is, a fordítást is Páriz-Pápaiból szerezte.

Már most az a kérdés : hogyan tudták a deák nyelvben teljesen járatlan hölgyek ama szavakat és mondatokat kikopogtatni ? A felelet egyszerű. Valamelyikök (és pedig az, akitől az asztal mozgása függött) a Páriz-Pápaiban öntudatlanul járatos ur *akaratainak hatalmában* volt akkor.

Az az ur persze nem is sejtette, hogy ő sugall valamit a hölgynek ; de mégis mindig az ő akarata állította meg a hölgy kezét, mikor az asztal *annyit* koppant, hogy *kisüljön a kellő betű*.

Tessék kísérletet tenni: az a három hölgy soha sem fogja deák szóra bírni az asztalt, ha nincs a szobában valaki, aki latinul ért. Valamint hogy semmi psychographia sem írhat olyat, ami a kísérletezők tudásán vagy hypermnesiáján kívül van. Ezért csinál a holt Petőfi czudar rossz verseket; ezért szótári latinság Cicero mai beszéde.

A borjádi halottlátó.

Borjád tolnamegyei község eddig csak arról volt nevezetes, hogy Petőfi ott írta azt a gyönyörű holdasesti versét — azaz hogy ott történt vele az a vers, mert ő vele megtörtént minden verse, azért a nagy poéták legnagyobbja — :

Az országúton végig a szekérrel
A négy ökör lassacskán ballagott.

Azt a falut most azért emlegetik, mert az országúton ma is ökrök ballagnak ott, ha nem is szekérrel, de a tanító háza felé, halottat idéztetni. — Azoknak a kedvéért, a kik nem elég jó emlékezőtehetségű ujságolvasók, a szentistvánnapi lapokból ki nyomtatom a félhivatalos könyomatos Paksról eredő hírét :

Borjád tolnamegyei községben (simontornyai járás) a tanító furcsa dolgokkal foglalkozik. Halottakat idéz. Vasárnaponként a messze környékről tömegesen tódul a nép Borjádra, hogy kedves halottairól hírt halljon. A tanító ezt a szemérmet-

len népbolondítást az iskolában folytatta, még pedig a következőképen: a feleségét különféle hókusz-pókuszokkal elaltatja s az utóbbi állítólag ily módon extázisba merül. Ezután a tanító úr bevezeti az odacsődült hiszékeny népet az asszony elé és megidézi a kívánt halottat, a ki az asszony útján felel a kérdésekre. A mi a legfeltűnőbb ebben a dologban, az az, hogy ez a népbútítás már két év óta tart.

Hozzá toldom ehhez egy ujság saját értesülését: A tanító feleségének csodával határos képessége van. Bement hozzá egy vásáros kereskedő, hogy hírt halljon leánykájáról, a ki nemrég halt meg. A tanítóné álomszerű ájulásba esett, aztán megkezdődött a párbeszéd a kereskedő és a halott szelleme közt, a ki az asszony útján szólalt meg.

— Hogy vagy, kis leányom? — kérdezte a kereskedő.

— Jól vagyok, édes apám.

— Nem haragszol-e rám?

— Ugyan? Azért, mert halálom előtt néhány nappal véletlenül megütöttél egy fadarabbal? Régen megbocsátottam.

A kereskedő elsápadt, mert a mit a tanítóné mondott, csakugyan megtörtént. Arról, hogy kis leányát

megütötte, senki más nem tudott, csak ő. Egy orvos is meglátogatta a szellemidéző asszonyt, hogy leleplezze. A tanítóné álomba merült s ez volt az első szava:

— Doktor úr, siessen haza, mert meghalt a kis gyermeke.

Az orvos nem igen hitt ebben, de azért szorongva sietett haza. Családja sírva fogadta: kis leánya csakugyan meghalt. A halottidéző asszony híre elterjedt a Dunántúl nagy részén és seregestül tódul hozzá a nép. Megjegyzendő, hogy sem a tanító, sem a felesége nem fogad el pénzt a szellemidézésért. A hatóság még nem avatkozott a dologba.

Ha minden így van, akkor a borjádi tanítóné idegbajos asszony, a ki a hipnózisnak valamely felsőbb stádiumába szokott esni, akár magától, akár — mint írják — férjének sugallására. Az igen sok ismeretes tény arra a hitre indít bennünket, hogy amaz állapotban az agyvelőnek valamely rendkívüli érzékenységi tehetsége áll elő: a mély hipnózisba merült teremtes kitalálja az ember gondolatát és megérzi a tőle távol történő dolgokat. Lehmann kopenhágai professzor a gondolkitalálást úgy magyarázza, hogy mikor erősen gondolunk egy-egy szóra, önkéntelenül elsuttogjuk magunkban, az ajk mozgása

nélkül. Hogy ez a suttogás hipnozis nélkül is hallható, bebizonyította vajt tükrökkel. Valószínűnek tartom, hogy a tudomány ebben a dologban nem sokára még határozottabban fog beszélni is kimondja, hogy az ember tulajdonképpen mindig hangosan gondolkodik, ha gondolatai szók alakját öltötték. Beszélőszervei folytonosan működnek, de csak igen gyöngén és szinte hangtalanul. Ha physiologus volnék, nagyító szerkezeteket csinálnék, melyek a hallgató ember beszélőszerveinek parányi mozgásait láthatóan vetítik a táblára. Mert Lehmann kísérlete azzal az egy-két szóval döntő; a törvény megvan. Föl kell tennünk, hogy a hipnózisban levő ember azokat, a mi fülünknek felfoghatatlan hangokat hallja az ő rendkívüli, elképzelhetetlen érzékenységgel. Ez a gondolatkitalálás.

Az a kereskedő a borjádi *Scherin von Prevorst* előtt arra gondolt, hogy ő leányát megütötte; s ezt el is mondta magában, gégéjének, hangszálainak, nyelvének öntudatlan és leírhatatlanul minimális munkájával. A beteg asszony pedig megértette. Ez magyarázata annak is, hogy Salamon Ella orvosok előtt csakúgy dobálódzott a gyógyító tudomány deák műszavaival, melyeket sehonnan sem ismerhetett. *Hallotta* a doktorok benső monologusait, a

rejtett, az öntudatlan beszédet, melyben a gondolat mindig kifejeződést keres.

A távolbaérzés tüneményének csak a határai lehetnek kérdésesek; az kétségtelen valóság, hogy a nagy hipnózisban levő ember érzékeinek működése rendkívül megfinomul. A hyperaesthesia bizonyos, csak ereje, vagyis meddighatósága bizonytalan. Hihetőnek tartom, hogy az a somnambula megérezte az orvos gyermekének halálát. Sokat tudnék mondani a hogyanról is, ha érdekelhetnének valakit az efféle conjecturák. Csak egy a bizonyos: hogy az egy istenen kívül nincsen természetfölötti a létben.

Nem tudom: be lehet-e csukni vagy egyébképpen megbüntetni azt a borjádi tanítót. Amit ő mutogat, az nem csalás. Csak az a kérdés: szabad-e mutogatnia? Ha a borjádi tanító hipnotizálja az ő feleségét, akkor büntethető; mert megvan az 1894 december 19-én kelt belügyminiszteri rendelet, mely kihágásnak minősíti a hipnotizálást, ha nem orvos cselekszi, gyógyító szándékkal. Ha azonban — amit én valószínűbbnek vélek — az a tanító nem Svengali, mert az a beteg asszony minden hókusz-pókusz nélkül is nagyfokú „tranceba” esik, akkor csak erkölcsi hiba van, büntetendő cselek-

mény nincsen. Az erkölcsi hiba pedig az, hogy a szegény, idegbajos nőn mutatkozó tünetményekkel koncerteket rendeznek, a tudatlan nép számára; holott az idegéletnek ilyen súlyosan beteg jelenségeit csak az orvosoknak és a psychologusoknak van joguk látni. Senki másnak. Mert tudományos valóság, hogy az ilyen idegbajok ragadósak — bacillusok nélkül; lehet akárhány teremtés, akit a borjádi csoda látása hisztériás bajokba dönt. Régi igazság ez. Ha pedig az idegélet e kóros tünetményeit úgy tüntetik föl, mint holmi halottlátást, dómándi nekromanciát stb., még súlyosabb az erkölcsi véték. Mert bolondítás.

A belügyminiszterium ama bölcs rendeletét azzal kellene kiegészíteni, hogy büntetendő az is, aki a hipnózisnak esetleg maguktól előálló jelenségeit ország-világnak mutogatja. Akár pénzért, akár ingyen. Ekkor megszűnnék az ökörballagás a borjádi országúton. Mert, hiába, ökrök ballagnak ott most. Mivel hogy ökör minden, ami csodát lát, mikor nincsen csoda.

*

A következőket Gyönkről írja nekem egy tudományos műveltségű gazdaember:

Én is voltam Borjádön. Voltam pedig ezelőtt egy

évvel, a gyönki járásbíró társaságában. Odamenettelünk oka az volt, hogy egy ügyvéd családja haza jött Borjádról és egy özvegy úri nőnek azt az üzenetet hozta a halottlátó asszony révén, hogy elhunyt férje hivatja őt, mert sürgős beszélni valója van vele. Az özvegyet éjjel, álmából verték fel az üzenettel. Képzeltető a rémület, melyet az értelmes családtól hozott mysticus üzenet okozott!

Az éltes özvegy nem mert átmenni Borjádra. Mi — a járásbíró és én — átmentünk; persze előre jót mulatva a történendőkön. — A tanítóéknál, kölcsönös bemutatkozás után, helyet foglaltunk. A szoba félhomályban volt. A csodaasszony székében ült. A tanító beszélt feleségének isteni küldetéséről. Az idő múlt, beszélgettünk. Egyszerre elaludt a tanítóné.

A tanító odalép és azt kérdi:

— Jézus szent nevében, ki van itt?

A tanítóné, mint a másvilág közvetítője, ezt feleli:

— Árpád apánk.

S elmondott Árpád apánkról mindent, amit csak tudott. Aztán fölébredt, majd megint elaludt. Sorra következett aztán Kont István, Deák Ferencz stb. A nagyok után végre jöttek azok, akiket mi hív-

tunk : a járásbíró anyja, elhunyt ismerősei és végül gróf Szápáry Géza tőlem idézett lelke.

Én a bérlője voltam a néhai grófnak, jól ismertem azért hivattam.

— Kegyelmes uram, mondok, megismer-e engemet ?

Persze megismert, hiszen bemutatkoztam a tanítóné asszonynak.

— Tehát, kegyelmes uram, így folytattam, tiszteletet hozok apámtól. Tegnap beszéltem excellenciád kedves fiával, Károly gróffal. Másik két fiát, László és Pál grófokat régen nem láttam. Mit üzen excellenciád Károly grófnak, ki fiai közül leggyöngédebb volt nagyméltóságodhoz ? Ő most otthon, Sorok-Ujfalun gazdálkodik és imádkozik.

— Tiszteltetem és csókoltatom kedves Károly fiamat ! mondta gróf Szápáry Géza lelke a halottlátó tanítóné szájával. Mondja neki, kérem, hogy csak imádkozzék sokat, soka !

És még jó darabig beszélgettünk mi így a kegyelmes úrral az ő kedves fiáról, Károly grófról. E nemes ifjunak azonban van egy kis hibája ; az, hogy soha sem élt e világon. Gróf Szápáry Gézának csak két utóda van : László és Pál. Azt a Károly grófot én találtam ki.

E hosszú levélben csak azt akartam megírni, hogy a borjádi asszony se hystericus — mint ön véli — se egyéb baja nincs, hanem komédiás. Becsaptuk mi még több más „szellemmel“ is. Kitűnően mulattunk akkor délután; s hogy a tanfelügyelő úrnak mindezt meg nem írtuk, lustaságunk az oka. De most, hogy az ujságok is tele vannak e históriával, azt mondom: ideje volna végét vetni a dolognak. Butítja a népet és — mivel az iskola épületében folyik — megmételjezi a gyermekeket.

Ennyit mond az én tisztelt levélíró. — Tapasztalata, szerintem, csak annak a bizonyítéka, hogy a borjádi asszonyság meglehetősen rossz „médiüm“ volt most egy éve; mert ha jó volt volna, észre kellett volna vennie amaz urak tréfálódását. Az igazi nagy hipnózisban lévő ember ugyanis érzékeinek rendkívüli megélesedése (a hyperaesthesia) révén kitalálja a közelében lévő gondolatait, mert hallja az önkénytelen, belső suttogást, a szinte hangtalan, mely a szók alakját öltő gondolatokat — én azt hiszem — mindig kíséri. A tréfát még a „középszerű médiumnak“ is sejtenie kell, mert ha nem is tudja kitalálni a gondolatokat, megfinomodott érzékei sok mindenféle jelből észre veszik a mókázást. Ha jó megfigyelők vagyunk, mi is megszimatoljuk,

ha valaki „ugratni“ akar bennünket. A jó „médium“ pedig mind kitűnő megfigyelő.

Komédiásnak se merném bélyegezni a borjádi halottlátó asszonyt. Hysteriás teremtés az ; révületbe esik altatás nélkül is. Az ura azonban mégis Svengali, mert a tüneteményekkel koncerteket rendez.

A halottlátó asszony.

A szalacsi halottlátó asszony meghalt. Híre tulajdonkép csak Biharországban tündöklött; de mégis érdemes rá, hogy foglalkozzunk vele. Mert a mestersége, a halottlátás, eredeti magyar mesteriség.

Semmi köze a nekromancziához. És nem is az a rettentő ihlettség, melyet Agnese Schebest, a negyvenes-ötvenes évek híres német énekesnője, vallott a magáénak. Ez a teremtés előre meglátta az emberek arczán: ki fog nemsokára meghalni. A feloszlás végső stádiumában levő ábrázat meredt rá ilyenkor. Néha megesett vele, hogy a színházban, a mosolyogva tánczó ballerínák között látta meg a halált; és sikoltva rogyott össze. Végre, most harmincz esztendeje, a saját tükreéből nézett rá a halál; örömmel fogadta. Így a krónika, melynek papirosa — ne feledjük — türelmes.

A magyar halottlátás más természetű. A krimi háború idejében, az asztaltánczoltatás keletkezésekor támadt. Dormánd hevesmegyei faluban egy öreg asszony azt hiesztelte, hogy ő belelát a sírokba, sőt a mennyországba, a purgatóriumba és a pokolba is. Meg tudta mondani: milyen állapotban van a halottak teste; sőt számot adott a lelkek ügyeiről is: ki vigad a boldogok közt, ki szenved a tisztító-tűzben és ki jutott örök kárhozatra. A dormándi halottlátó asszony hire csakhamar heted-hét országra szólott. A katolikus egyház eleinte küzdött a Sybilla ellen; a templomokban kiperédikálták. De mikor a „dormándi jósnő“ (így hívták az urak) azt is megmondta, hogy Bartakovics Béla egri érsek eltemetett anyjának milyen a ruhája és minő gyűrűk vannak az újján: megszűnt minden üldözés. A dormándi halottlátó asszony, javakkal dúsan megáldva, a hatvanas évek közepén halt meg. Mestersége, mely igen jövedelmezőnek bizonyult, mindmáig nem szűnt meg azon a vidéken. Egy utóda most, ha emlékezetem nem csal, Makláron működik, s a halottas tudakozó intézet virul.

A szalacsi halottlátó asszony a dormándi nyomdokain járt mind a rendszer, mind a gazdagodás dolgában. És az ő kliensei is nagyrészt az ügyne-

vezett intelligens osztályból kerültek. Mikor babonáról, balhiedelmekről, boszorkányságról és a világ sötét korszakának egyéb maradványairól van szó, a *folklore* mindig a nép közt kereskedik. Ami természetes is; hiszen a nép buta. Hogy van *gentlemenlore* és főképp *ladieslore* is, talán még az én tisztelt gellérthegyi Katona Lajos barátom uram, a Gráczban *sub auspiciis imperatoris* promoteált boszorkány-doktor, sem igen gondol reá. Pedig mostanában körülbelől oda jutottunk, hogy a buta népet az okos urak lefőzik a babonáság dolgában. A babona tudományos szint kezd ölni. Ime a buta nép nem űzi a spiritizmust sem. Ehez sok könyv, sok érzélgés, „finom lélek“, jó nevelés, szecsessziós fészülködés, igen sok parfüm, szóval gentrység kell. Mit a buta, a zsiros ködmönű paraszt! . . . Mikor még a Faubourg Saint-Leopold sem méltó az ilyen szent és előkelő ihletre. Kutyabőr kell ahhoz, még pedig régi; és a nevek végén mentől több hamisítatlan ypszilon.

M. Brunetière, ön azt állítja, hogy a tudomány csődöt mondott.

Én azonban azt hiszem, hogy ez a bukás közönséges kerepesi-úti hamis bukás. A tudomány — már mint az a tudomány, mely a XX. századba a

mysticizmus zászlaja alatt vonul be — soha sem volt olyan gazdag, mint ép most. Meghódította a magyar gentryt. A magyar gentryt, halld, óh kerek világ! . . . Mert a gentry olvas. Az igaz, csak spiritizmust, tenyéből való jóslást, mit ; de olvas, *könyvet* olvas.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Akszákov.

Akszákov, a híres muszka azaz hogy német spiritista-nagyság, meghalálozott. — Gyönyörű, tisztességes, ősz, bozontos Szent-Péter-fejjel rendelkezett a néhai; s ez az igazi spiritisztának való, tökéletes séancei fej tele volt észszel. Téved, aki azt hiszi, hogy csúfolódom. Akszákov czári tanácsost én ritka nagy eszű embernek tartom. Felségesen berendezett koponya volt az ő koponyája; valamint a patikában fiókja van minden fűnek, azonképpen az ő fejében is megvoltak a szemlélés, a megfigyelés, a következtetés, a józanság, az ítélet, a bölcsesség, a higgadtság és a fényes vitatkozó tehetség fiókjai. S mind tele, színig tele. De mi haszna, ha e mellett konok spiritista volt és azt az elmebéli sok kincset erre az áldatlan dologra pazarolta.

A dán Lehmann azt mondja, hogy Akszákov nem rajongó spiritista. Téved. Ennél nagyobb

rajongó még nem élt ezen a világon. Ugy beszélt, mint egykor a jezsuiták a vér- és könnyhullajtó szent képekről. Mit hit? Ez nem is hit dolga. Mi senkitől sem kívánjuk, hogy vakon higgyen. Tudni kell. Ám tessék kételkedni, vizsgálódni, nyomozni, leskelődni, ellenvetéseket tenni és végül meggyőződni. S aki még ezek után sem győződik meg, az vagy gonosz vagy ostoba. Mert mindez a tudományos valóság. Vagy elzárkózik előle valaki, s akkor rossz ember; vagy nem éri fel észszel, s akkor szamár ember.

Mondom, a fejbeverésnek ez a módja nem új; de használják ma is sokan — persze mindig képtelen dolgok érdekében — mint például a magyar-etruszk ábéce vitézei; az egy különbség az, hogy ők nem mondanak bennünket rossz embereknek, csak rossz hazafiaknak.

Akszákov rendkívüli hatásának tulajdonképpen az volt a nyitja, hogy ő magát mindig kétkedőnek vallotta. Tamáskodott. Nem vallott igaznak semmit, amiről nem győződött meg tudományosan. Leleplezett egy csomó pénzkereső médiumot. Csúffá tette az amerikaiak lélekfotografiáit; megmutatta, miféle csalafintaságok révén gyártódnak; letépte a vendégszakállakat, szétszaggatta a világító festékekkel

bekent fátylakat, összetörte a hunczfutul kikészített lemezeket, annak bizonyságául, hogy *igazi lélekjelenések* nem így mutatkoznak, se a fotografáló gépben, se a sötét szobában.

Eszembe jut erre — hogyan jutna az eszembe! — az az immár nyelvgyakorló könyvekből is untig ismert ős anekdota, mikor az örültek házában egy látogatót tisztes öreg doktor vezet körül, szép tudományos magyarázatokkal szolgál, kórtörténeteket mond el, betegeket mutat be, s közöttük egy boldogtalant, aki Jézus Krisztusnak képzei magát. „Ez intézetünk legtébolyodottabb embere“, így végzi, „mert ha csakugyan az volna, akinek véli magát, arról nekem is kellene tudnom, mivelhogy én vagyok az atyaisten.“

Bizony ilyen atyaisten volt az öreg Akszákov is. Nagy elme; akkora, hogy bámulatos dialektikájával összetörte magát Hartmannt, a mély bölcselőt is; legalább látszólag. Arra született, hogy megdöntse a jelen kor szégyenletes babonáját, a spiritizmust. Volt hozzá esze és ereje. Ámde ő hitt. Saját rendszere vitte a tévedésbe. Folyton gyanakodva és vizsgálódva, csupa kézzelfogható valóságot keresett; de *a priori* abból a föltevésből indulván ki, hogy a lélekjelenések nem képtelenségek: szükségképpen

csak arra az eredményre juthatott, hogy neki igaza van. Sok jeles tudóst rántott magával az örvénybe ezzel a nagyon tisztességes, sőt komoly, de mégis bolond rendszerrel.

Isten nyugtassa őt. S ne engedje az örök Bölcsesség, hogy síri nyugalma háboríthassák a milliók, akik mától fogva tánczó asztal és forinttal fogják e kerek világon az ő lelkét idézni. Egyéb-iránt biztosak lehetünk benne, hogy nem is engedi.

A ráimádkozás.

A Németországban most divatos gyógyító ráimádkozás hívei azt mondják, hogy ez a dolog tulajdonképpen nem imádság, hanem okoskodás. Tehát még hit sem kell hozzá, csak logika. Hogy az embernek minden nyavalyája egyszeriben elmúljon, sőt még a törött csontja is legott összeforrjon, elég elméjében forgatnia ezt a tételt és következtetést:

„Isten minden ; minden minden ; mindenen kívül nincsen semmi : tehát istenen kívül nincsen semmi. — Isten a jó ; tehát rossz nincsen ; ennélfogva az én úgynevezett bajom csupa képzelődés.“

Ez okoskodástól aztán minden baj tüstént megszűnik és éppé lesz a törött csont is. Csak erősen kell arra az igazságra gondolni. Ha aztán az ember még se gyógyul meg, az nem azt bizonyítja, hogy a rendszer rossz, hanem csak arra vall, hogy a mi elménk gyöngye : nem bírt kellő erővel okoskodni.

E pillanatban nem sajnálom, amit gyakran sajnálni szoktam : hogy nem vagyok humorista. Sőt filozófiai tudatlanságom sem keserít ; hej, kellő fegyverzettel milyen remekül lehetne megvédelmezni azt az igazságot, hogy ilyen buborékot csakis a német agyvelő vethetett ! Valóban, mint egyszerű szemlélő is eleget láthatok.

Az a berlini csodatékonyság az emberi művelődés történetének kezdete óta ismeretes sugallás ; ez a nagy erő. Ha tudunk egy kicsit összefoglalni, nincs is szükségünk a sugallás, suggestio fogalomra és szóra. Elég ez az egy : parancs. Vagyis két akarat viszonya egymáshoz. Ha szolgámnak azt mondom : „Adj vizet !“, és az az ember ad nekem vizet, csak az történt, hogy az én akaratom hatott arra a másik akaratra. Parancsomnak engedelmeskedett az az inas ; mert én vagyok az erősebb. És pedig olyan czudarul erős vagyok, hogy mögöttem áll az egész társadalom. Vagy mi is történik, ha az a szolga megtagadja parancsom teljesítését ? Én azt mondom neki : „Hát akkor takarodjál a házamból.“ Ő viszont azt mondja : „Nem megyek innen egy tapodtat sem : de az úr nem kap tőlem vizet, mert nekem elvem, hogy ne hozzak vizet.“ Erre én meg akarom fogni a János gallérját, hogy kipöndörít-

sem ; de ő hamarabb fogja meg az én galléromat. Úgy hogy alig tudok a másik szobába menekülni, a telefonhoz, rendőri asszisztenciát kérni. Csakhamar megjelenik egy biztos, és akarja befele vinni Jánost. De János kemény legény ; ellentáll és a rendőr nem bír vele. Ennélfogva a rendőr leszaladt az utczára és segítségért sípol. A segítség meg is érkezik két biztos képében ; de János ez alatt már három olyan inast gyűjtött maga mellé, akik szintén azt vallják, hogy vizet hozni nem muszáj, ha a gazda parancsolja. S Jánosék kiverik a házból a társadalom jogának képviselőit. Erre borzasztó sípolás kezdődik ; a vízhozás ellenségeinek részéről pedig makacs erőgyűjtés. Fél óra múlva ötven rendőr áll szemben negyven víznemhozó legénnyel. Két óra múlva kétszáz kétszázzal. S miután a lovasrendőrök sem boldogultak : jön a katonaság. Egy század gyalogság, vagy ha nem elég : kettő. Továbbá — mert Jánosék átkozottul szaporodnak — egy svadrony dsidás. Mind ez lő és gázol. De hiába. Este tíz órakor már fel kell vonulniok az ágyúknak és Jánosékba, akik most sem akarnak vizet hozni, keményen puffognak bele a 9 centiméteresek . . . Hogyan folytassam tovább, hogy Szomaházi — minden ilyes *ad absurdum* vitt logikai

műveletnek esküdt ellensége — ne deklaráljon még nagyobb bolondnak, mint amekkora vagyok ? Ennél fogva csak azt mondom, hogy okvetetlenül az én akaratom győz, még akkor is, ha az egy pohár víz dolgából mozgósítás és polgárháború lett. Mert az én akaratom volt az erősebb.

De az embereknél mindig erősebbek voltak az istenek. Ezért mindig akadtak okos emberek, akik a magok erejének fogyatékoságát az istenek erejéből pótolták.

Megalkották azt a nagyszerű rendszert, hogy a láthatatlan és halhatatlan istenek korlátlan akarataik végrehajtóivá látható és halandó személyeket választanak. — Philae szigetét ma-holnap elnyeli az angolok új zsilipjétől feldagasztott Nilus. S nem fog kilátszani többé a szőke vízből a két legmagasabb pylon sem, melyek között egykor megjelent Isis papja — fején a fehér byssus — és parancsolt az istenség nevében a királynak és a vályogvető parasztnak. S a király úgy intézte a politikát, ahogy az Isis papja kívánta ; a paraszt pedig úgy szolgáltatta be az oltárra a gabonáját, ahogy az isten megbízottja rendelte. Isis akaratával szemben megsemmisült minden emberi akarat. S ha a király vagy a paraszt beteg volt s Isis azt mondta neki papjainak

szájával és az ő rettenes akaratával: Gyógyulj meg! akkor az a végtelen hatalomtól megrázott test fölemelkedett a nyoszolyáról s ha még volt benne egy csöpp élet, hát élt tovább. Az isteni sugallat, a parancs megerősítette azt az ellentállást, melyet az orvosok ma is a gyógyulás, az élet erejének vallanak. Csoda történt. Valóban csoda: a legnagyobb engedelmesség csodája.

... A két pylon eltűnik a vizek mélyében; de az Akarat örökké diadalmaskodni fog ezen a világon.

Mint beteggyógyító szakadatlanul működik az egész történeten végig. S nem dönti meg soha semmi kétkedés. Szent Lajos fiainak, a francia királyoknak érintése a golyvát mulasztja el; s mikor e csodát XVI. Lajos műveli, ugyanakkor valami svájcz falucskában egy szegény plébános, Gassner, gyógyít minden betegséget kézfeltevéssel. Hohenlohe herczeg, a nagyvárad kanonok, a XIX. század első felében három évtizeden át tesz csodákat: fenséges szózatára a betegek fölkelnek és járnak. Akár csak ma Lourdesban. Vagy Boltzius, a skandináviai paraszt imádságától.

S mindez igaz. És a csodák megtörténtek a csodán innen vagy túl is. Hohenlohe herczeg azt vélte

magáról, hogy tudós ember is. Mielőtt felöltötte volna főpapi ékességeit, hogy végrehajtsa a csodát, meg szokta betegeit vizsgálni. Egyszer, Nagyváradon, egy bénult nyelvű paraszt ember járult eléje. A püspök hőmérőt tett a nyelve alá. A gutaütött azt hitte, hogy már az az eszköz fogja őt meggyógyítani; s meg is gyógyult legott; térdreborult és megszólalt: „Hála istennek, megint tudok beszélni!” Herczeg Hohenlohe püspöknek hát nem is kellett szertartásos sugallásához folyamodnia: megelőzte a hőmérő.

Ezért igazak és hathatósak a német ráimádkozások is. Azokat, akik hisznek benne, meggyógyítja az ő hitök. S meggyógyulnának akkor is, ha a helyett a formula helyett azt sugallanák beléjük, hogy akkor fognak meggyógyulni, mikor ablakuk alatt egymás után két páratlan számú villamos robog el. Ha meggyőződésük, hogy az használ: a jó hatás elmaradhatatlan. Ezért van állandó becsülete a sok mindenféle babonának is. Erejüket folyton látja a világ. Hiábavaló minden czáfolat: a siker ékebben szóló. A babona csak annak nem használ és nem árt, aki nem hisz benne. Könyves Kálmán tagadta az állatalakot öltő striga-boszorkányok létét; de az embereket varázslattal megrontó

boszorkányokra büntetést szabott. Oh a bölcs, nagy király! A mai gondolkozó sem mondhat egyebet, mint hogy rontás és egyéb ilyen bűbajos mesterség csakugyan van; nem ugyan mint tárgyi valóság, hanem mint a lelkekre ható erő.

Régen, ezelőtt egy negyed századdal, egy asszony, rokonom, azt mondta nekem:

— Végünk van! Tegnap megátkoztak bennünket, az anyámat és engemet. Megátkozott az a régi haragosunk, akit te is ismersz.

Nem kaczagtam, mert tudtam, hogy most nem használ a kaczagás; hanem lelki fegyverrel próbáltam küzdeni a lelki fegyver ellen. Azt mondtam:

— Aki hiszen isten véghetetlen bölcseségében és igazságosságában, nem hiheti, hogy az átok fogatos lehet. Az átok ebugatás. Vagy szabad-e föltennünk, hogy az istenség hatalmas igaztalan emberek káromlása szerint igazodik; hogy végrehajtja a gonoszok akaratát? Aki az átokban hisz, az nem ismer istent.

S azon a szerencsétlen kis családon mégis fogott az átok. Igen rövid idő alatt elpusztult az a két nő. Mind a kettő ideges, hisztériás teremtés volt; szüntelenül rettegtek a betegségtől és a haláltól. Ami

ellentálló erő bennök volt, megtörte az átok fogatosságában való hit. Elgyöngültek; ernyedten várták a kikerülhetetlent. S végök is lett. Sokat gondolkoztam rajta, hogyan törhette meg ezt a két, különben igen művelt lelket a babona. S azt hiszem, tudom a dolog nyitját. Az az öreg asszony, aki őket megátkozta, hajdan a színművészet dicsősége volt. Valószínű, hogy átkát az ötödik felvonás teljes hatalmával dörögte arra a két szerencsétlen teremtésre. Ez a hang megrázta egykor a színházak ezerfőnyi közönségét is; ezeket a közönyös embereket is, akik mind tudták, hogy ez csak játék. Hát ott a kis szobában, mint *valóság* hogyan hatott! . . . Úgy, hogy ereje nagyobb lett és maradt a vallásbölcselet és a józan ész minden hatalmánál. És pusztított. Energia győzte le az energiát.

E rejtelmes azaz, hogy nagyon is érthető hatások ellen csakis a felvilágosodottság küzdhet győzedelmesen. A felvilágosodottság, más szóval: természettudományos gondolkodás. Ez az erő mindig megvolt az emberiségben. A filozófia története nem ismer olyan korszakot, amelyben ne voltak volna olyan filozófusok is, akik melleleg okos emberek. Csakhogy az okosság számra nézve, mindig a cse-

kélyebb. Győzni fog egykoron, mert győznie kell ; az a természet rendje. De gyakran alákerül a hullámok harcában.

Bodnár Zsigmond szerint már benne vagyunk az idealizmus nagy torlódásában. Igaz ; csak a szó rossz. Mert a korlátoltság felülkerekedése és a szabad gondolkodás, a józan ész hátravetése nem lehet az emberiség ideálja. Az összefoglaló rendszerek alkotóinak talán inkább azt kellene látniok, hogy az emberek összesége is olyan, mint az egyén : gyermek, ifjú, férfi, öreg ; aztán megint elejéről kezdi, de a meghalás fontos stációja nélkül, mivelhogy halhatatlan. A múlt században az emberiség nagyokat alkotó férfi és bölcsen ítélő öreg volt ; most visszafiatalodik, mint a *Lili* operettben az a remek Saint-Hypothèse : bölcseségét, tapasztaltságát elvitte az ördög ; tacsóhoz illő bolondságokat művel.

Az a hullám, mely még olyan lelki szemetet is hord elénk, amilyen a berlini ráimádkozás, az emberiség hátrafejlődésének tünete. Ennek utána már csak a boszorkánypöröket várhatjuk ; s el is fognak következni. Mert boszorkányok mindig voltak és mindig is lesznek, valamig az emberi agyvelő hisz bennök, vagy — ami rosszabb : — tudja létüket.

E pillanatban mély bűgás rázza meg szobám ablakát: egy nagy gyár gőzkürtje fujja a hat órát. Asztalom mellett a telefon kaucsuk füle és szája feketéllik; a másodperczenkint 332 méter sebességgel terjedő hangot a másodpercznek kiszámíthatatlan kis töredéke alatt hozza ide, hozzám Berlinből az elektromosság. Fejem fölött a karos lámpás; ha akarom, az ezelőtt százezer esztendővel kővé vált vegetáció világít nekem, ha akarom, az ég megszelidített villáma, s e betűket olyan gépen verem, mely egy óra alatt többet ír, mint egy Zsigmond király korabeli egész barát-scriptorium. S mégis ki meri mondani, hogy a középkor eltűnt? És ki fitymálhatja azokat a régi századokat? Az időben még nem volt természettudomány, mely a józanság felé vigye az elméket, általános, nagy erejével. Lámpás híján nem szégyen a sötétség. De mikor ma terjed itten, a világosság közepett! S ennek a divatos neve megújhodás. Mi öregebbek azt mondjuk: helyesebb szó az elgyerekesedés.

Az ismeretlen.

Eloolvastam Camille Flammarion *L'inconnu et les problèmes psychiques* című újabb könyvét. Ejnye be szeretem, hogy nem vagyok többé a nagytiszteletű piaristák convictora! Mert ők, az áldottak és átkozottak, most harmincz esztendeje el szokták tiltani az ebédemet az ilyen könyvek olvasásáért. Pénteken is. Péntek! . . . Ne fakassz ríva, emlékezés! Az időben tudniillik még vala Budapesten hal, azaz, hogy HAL; mert ti kis betűk nem vagytok rá méltók, hogy kifejezzétek, minő potyka-prépostok, menyhal-kanonokok, kecssege-püspökök, viza-érsekek és tok-pápák kerültek a mi asztalunkra! Habos, fehér damaska abroszszal leterített deszkán két izmos legény czipelte a refectóriumba az ilyen pontificalis halat. Egy csöppbe mult, hogy ünnepi nagy érzésünk közepett rá nem gyújtottunk a Szózatra. Elsőben a rendfő vágta a gyönyörű szörnyeteg méltóságos tetemébe az ezüst-

lapátot ; utánna pedig a szerzet vénei, aztán a tisztelendő professzor urak, végül pedig mi, nyolczvan convictor ; és mégis annyi maradt belőle, hogy jóllakhatott odakint tizenkét inas, az egész konyha, meg egy sereg árva diák. S mit a hal ! De az az igazi papi íz, a nemes *sapor strigoniensis* ! Az esztergomi zamat ! (Mellékes, hogy Pesten volt ; a valódi magyar *gastronomia clerica* mégis mindig csak esztergomi.)

S ezt a kincset rabolta el tőlem a hitvány *Lidércz-naptár* meg az aljas *Fehér asszony* ! Ezek a haldoklók és kísértetek jelenéseivel, csodálatosan teljesedő sejtelmek és álmok történeteivel teli könyvek Flammarion legújabb kötetének régi másai. Mert ez az *inconnu* tulajdonképpen nagyonis *connu*. Ezek a babonák megvannak évezredek óta ; a történetírás ősemlékeiben is ott a nyomuk, hogy csak az ó testamentomra hivatkozzam. József egyiptomi fogolytársának, a pohárnoknak és a sütőnek álma miben különbözik a Flammarion vén kisasszonyainak és tőkepénzeseinek álmától ? Avagy az enyémtől és mindenkiétől ? Mert mindnyájunkkal megesik, hogy rémületeset vagy legalább is szokatlanul élénket álmodunk, aztán várjuk, hogy beteljesedjék. Miképpen ? Arra nehéz felelni, mert az álmosköny-

vek tudományos következtetései meglehetősen inga-
tagok ; csak egy törvényök bizonyos : hogy liba-
pecsenyével álmodni jó dolog. Bőséges vacsora
után gyakran megesik velünk, hogy álmunkban
piros bugyogós bakók hurczolnak a vérpadra, fejün-
ket lenyomják a bárd alá, és mikor a mester lecsap,
mi borzasztó üvöltéssel fölriadunk. Teringette, ez
rossz álom. Jelent valamit. Hogy mit? Mint az
előbb mondtam, nem tudom. Ha nem történik velem
semmi rossz, csak az jut az eszembe, mikor megint
straszburgi pástétomot látok, hogy nem kell belőle
annyit enni, mint a minap, mert jön a piros bugyogó,
a vérpad és a pallos. Ha azonban a magyar királyi
adóhivatal meghóhérol olyan bűnökért, amelyeket
nem követtem el : összecsapom a kezemet : nini az
álom ! De mégsem írom meg Flammarionnak, hogy
egygyel szaporítsam az ő immár ezerekből álló
levéltárát.

A minap esett meg velem a telepathia következő
dolga. Megyek a Kossuth-utczán, hát szemben jön
velem egy régi jó tanulótársam, a Pista. Biz én nem
láttam szegényt vagy tíz esztendeje, — és bocsássa
meg nekem, de megvallom, — nem is gondoltam
reá tíz év óta. Abban a pillanatban, hogy alakja
megjelent előttem, eszembe jutottak a hideg, sötét

decemberi reggelek, mikor a poros, fekete padláson átegyütt másztunk föl a kis vörösbádoggal toronyba és vártuk: mikor kezdi a városház órája ütni a hatot, hogy mi megkondíthassuk a harangokat, rórátéra. Abban a hidegben, abban a sötétségben, abban a fekete porban, abban a várakozásban volt valami borzalmas és fontos. Talán az első nyilvános föllépés trémája. Vagy nem nagy nyilvánosság az, mikor én, kis fiú, meghúszom a kötelet és gyöngye karom ereje ércz szózáttal zeng végig ezen a városon! . . . Ez érzéseket keltette bennem a sok ismeretlen közül előtűnő ismerős alak; egy kis írigységgel elegy, mert Pista jobban tudott harangozni nálam. Rá nézek, ő rám néz; aztán látom, hogy ez az ember nem Pista, hanem tudja az isten ki, senki, véletlen hasonlatosság, mely bennem associatiót támasztott. Odább mentem. Az utca sarkán találkoztam az én régi jó pajtásommal, Szatmári Móriczczal; és megálltunk egy kicsit, szidni ezt a czudar világot. Alig káromkodom ott egy perczig, megint jön a Pista, de az ellenkező irányból, *és most már az igazi*. Egy vidéki, jámbor ember, akit tíz esztendeje nem láttam, akire tíz esztendeje nem gondoltam, s aki találkozásunkat előre megjelentette nékem ismeretlen másával! Hát nem tele-

pathia ez? Vagy ha jobban tetszik: nem nappali kisértet? De azért ezt az esetet nem írom meg Flammarionnak, mint az a sok derék angol neve-lőnő, patikáros és egyéb regényes teremtese a természetnek.

Flammarion elpanaszolja könyvében, hogy vele még sohasem esett meg semmi csodálatos eset. Haldoklók és halottak nem jelentek meg neki, holott sok szeretett emberével kötött olyan szerződést, hogy aki előbb távozik e világról, meglátogatja a másikat. Flammarionnak meghalt sok szeretett, tudós, erős akaratú embere; és egyik sem tartotta meg az ígéretét. Hallgattak és nem jelentek meg, akárcsak az eltörött napernyő. Nagy tudományú, költői lelkű és minden ízében nemes mesterem, kihez a tiszteleten és csodálaton kívül a levelezés közvetlen érintkezésének vonzalma is fűz, könyvében úgy magyarázza a holtak e hallgatását, hogy az ő agyveleje nem alkalmas e jelenségek fölfogására. Camille Flammarion e vallomása nekem igazi kincs. Bizonyossága annak a tételeknek, hogy minden természetfölötti, ami történik az emberen belül, *az emberben* történik. Kisértetek vannak, de bennünk. Igaz az egész spiritizmus, de bennünk. Ami kívülünk történik, az mind szemtelen csalás.

Hiszem, hogy emberek milliói láttak már elég természetfölötti jelenést; de nem idekint a világban, nem szemök camera obscurája előtt, nem ideghártyájokra fényképződve, hanem az ideghártya *mögött* (nem tudom, hány centiméterrel, vagy hány millió kilométerrel messzebb) *a véghetetlen öntudatban*. Flammarion erősen megkülönbözteti a hallucinatiót a látomástól. És ez az ő nagy tévedése; a mindenség végtelenének mélyébe merülő poétalélke ejti bele. Mert a kettő egy. Valamint bennünk vagyon ez az egész világ, a látszatok összesége, azonképpen bennünk vagyon a másvilág is, a láthatatlanok összesége. Sokszor mondtam ezt már, még se hiszik, hogy nem vagyok materialista. Lelkünket, melynek tudományos neve öntudat, nem merem anyagbelinek itélni. *Est Deus in nobis*. S mikor ezt elismerem, kábaság volna határok közé szorítanom azt a halhatatlan erőt. Nem tudjuk, mi mindent bír a mi lelkünk. Álmok? Sejtelmek? Telepathia? Mindez lehetséges, valámig arról beszélünk, hogy öntudatunknak ismeretlen, finom, de hatalmas erejéről van szó. Nem egyszer hirdetem már azt a hitemet, hogy öntudatunknak álomszerű állapotai némely, máskor lappangó erőket működtetnek. Az alvó ember és még gyakrabban az igézetben

(hipnózisban) vagy révületben (tranceban) levő ember, noha öntudata nem éber, az értelemnek véghetetlen finomságú munkáit végzi. Például a következtetés dolgában. A bíró, mikor ítél, tények összecsoportosításában keresi az igazságot. Akár tanult jogász, akár csak a saját érzésére hallgató esküdt: tehetségétől, figyelmétől, sommázó erejétől, egyszóval: emberi gyarlóságától függ, micsoda okokat tud döntő erővé gyűjteni. Minden jóhiszemű amit cselekszik, még tévedése is, mert ő szerinte az az igazság. Az álomszerű állapotokban ez a gyűjtő erő nagyobb. Ments isten, hogy azt mondjam, hogy a vádlottakat hipnotizált bírák vagy esküdtek elé kellene állítani; már csak azért sem, mert ez esetben a vádlottakat is hipnotizálni kellene. Életünk pedig ébrenlét. De kétségtelen valóság, hogy álomszerű állapotban, az associatio egész gépezete bámulatosan erősödik. Tudom, nem beszélek elég világosan. Hát példával derítem föl, mit akarok mondani. Álomszerű állapotunkban (mely nem mindig attól függ: elaltattak-e bennünket) gyakran megsejtjük egy velünk beszélő ember beteg állapotát. Az orvosok talán még nem is tudják, hogy ez az ember nemsokára meg fog halni; de bennünk már hirdeti az ösztön, a sejtelem vagy mi, hogy a végét

járja; és mi laikusok bizonyisten jobban tudjuk amaz ember jövőendő sorsát, mint a tudós doktorok. Mi vitt rá? Nem tudom. Meglehet az, hogy álommal borított s épp azért éles szemünk már hegyesedni látja annak az embernek az orrát: vagy behatolt a kabátján, az ingén, a bordáin át a tüdejéig és megérezte, hogy az a tüdő nem életrevaló többé. De ne beszéljünk erről, mert nem tudunk semmi bizonyosat. Azt hiszem, a tudománynak épp az lenne a feladata, hogy ezeket a sejtelmes következtetéseket kutassa; mert e sejtelmes következtetéseknek természettudományos alapja van. Hogy görögül beszéljek: a hyperaesthesia, hyperbulia, hyperkritika léte bizonyos. Flammariontól rossz néven veszem, hogy ő csúfolja a szegény tizenhármasszámot. Ejnye, kedves mester, önnek bolondság az, ha meghal valaki a közül a tizenhárom ember közül, aki egy asztalnál ült; de nem bolondság, mikor egy kedves, szép nyaralóban hirtelen és magától becsapódik az ablak, aztán meghal a jáger. Ördög adta, hát mennyivel különb az ön becsapódó ablaka az én tizenhármamnál? Még Deák Ferencz is hitt benne; és tartok tőle: Eötvös Károly is hisz. Mindakettő képzetársulást támasztott a lelkekben. Az ablak becsapódott: meghal valaki; tizenhárman ülnek egy

asztalnál: meghal valaki. Melyik okosabb vagy bolondabb a másiknál? Az hiszem, egy húron pendülnek. Mivelhogy az a baleset a világ teremtmése óta igen sokunkat ér, hogy meghalunk. Bizony meghalnak még a jágerok is. Francziaországban évenként közel kilencszázezer ember hal meg, Magyarországon pedig félmillió. Teringette, hány ablaknak kellene mind emiatt a kellő órában pontosan becsapódnia, ha halál őfelsége és egy fával körülvelt üvegtábla tréfálódzásai között okbeli összefüggés volna! Nem, kedves mester, ezt mi magyar parasztok nem hiszszük. Bizony bolondság az ön *dokumentumokkal* teljes könyve, kedves mester; noha az ön szemében az a bölcsesség, amit ezer nem tudom hány levelezője ír. Különben én az ön levélíróinak egyetlen egy szavában sem kételkedem. Két részre osztom őket. Egyik részük a tüneménylátó, vizsgálódásra érdemes, noha igen közönséges; mert mindaz, ami velök megesett, megesett milliókkal, e tengerrel fődött világ minden szárazföldjén. Jelenségeket látott a történet kezdete óta megszámlálhatatlan sok ember, *de mindig csak önmagában.*

Ami pedig azt illeti, hogy ma eltörik a pipám, holnap meg meghal a római pápa, arra azt mon-

dom, hogy több a pipa, mint a pápa. És egy pápa alatt, *qui vidit annos Petri*, bizony sok pipa törik el, mivelhogy a pápa is mulandó, mint minden ezen a világon. A pipák, melyek például IX. Pius pontificatusa alatt 1846-tól 1878-ig törtek el, kutyába se vétetődtek, noha voltak annyian, amennyi pipa van, s amennyi eltörhetik. 1878. februáriusában azonban jóssá emelkedett minden törékeny pipa. Nohát, tisztelem én az ilyen jósokat. S az ön jósai, kedves Flammarion mester, noha többnyire ideges angol nénikék és vérmes marseillei hazafiak, ez alá a józan gyűjtőnév alá foglalhatók : pipa. S minthogy a pipáról beszélek, képzettársulás révén azt mondom, hogy ezek az ön dokumentumai nem érnek egy pipadohányt, sőt egy ütet taplót sem.

Ön azt akarja bebizonyítani, hogy van lélek ; és erőssége egynéhány száz vagy ezer levél, babonás, képzelgő vagy az álomszerű állapotok révén önmagukban csakugyan jelenéseket látott emberek levele. Amelyet írhatna ma az a sok millió, aki írni tud, s írhatott volna, amint hogy írt is évszázadok óta számtalan ember. Annak azonban, hogy lélek van, vagyis hogy öntudatunk ereje megmérhetetlenül nagy és enyészhetetlen, annak nem ilyen vénkis-asszonyos firkák a bizonyosságai, hanem az az

emberbe oltott nagy *akarat*, hogy van bennünk lélek: és hogy az a lélek halhatatlan. Más, lenézett szóval, *a hit*. Egy karosszékéről, gúnyos mosolygásáról és egyebekről ismert igen tisztelt öreg író-társunk azt mondotta, hogy az istent, ha nem volna, ki kellene találni. Én a mondó vagyok, hogy nem lehetne kitalálni ő szent felségét, ha nem volna. S ugyanezt mondom egy másik szent felségről, a lélekről is.

Annyi kedves jó barátom van ebben az országban, hogy várom, mikor sütik ki rám, hogy a spiritizmus számárságait és csalásait is igaz valóságoknak hirdetem. Hagyján, nagyobb csúfságokat is fogtak már énreám. Azt hiszem és vallom, hogy a spiritizmusban minden igaz, ami az emberen *belül* történik, és minden pénzkereső imposztorság, ami az emberen *kívül* történik.

FOGLALAT.

	Lap
A spiritizmusról ...	3
A sétáló forint ...	24
Lélekjelenések ...	33
A médiumok ...	42
Kisértetek ...	56
A messzeérzésről ...	65
A gyógyító médium ...	76
Jettatura ...	83
A másvilági hangok bírálata ...	93
A borjádi halottlátó ...	98
A halottlátó asszony ...	108
Akszakov ...	112
A ráimádkozás ...	116
Az ismeretlen ...	126

Tóth Kálmán

Összes költeményei. Életrajzi bevezetéssel ellátta: **Endrődi Sándor**. Remek díszmunka nagy nyolcadrét alakban, két kötet ára... --- 16 kor.

Tóth Kálmán

Válogatott költeményei. Bevezette **Endrődi Sándor**. *Neogrády Antal, Telegdy L.* és *Tull Ödön* festőművészek képeivel. Egy díszkötet, a költő dombornyomású arcképével, ára --- 6 kor.

Tóth Kálmán

A király házasodik. Vigjáték 3 felvonásban. Ára 30 fill.

Guy de Maupassant

Apró elbeszélések. Fordította: **Tóth Béla**. Ára -- 30 fill.

Edmondo de Amicis

A bor s egyéb apróságok. Fordította: **Tóth B.** Ára 30 fill.

Camille Flammarion

Csillagos esték. Fordította: **Tóth Béla**. Ára --- 30 fill.

E. A. Butti

Az erkölcstelen. Fordította: **Tóth Béla**. Ára --- 30 fill.

Matilde Serao

Leányok. Fordította: **Tóth Béla**. Ára... --- 30 fill.

Olasz elbeszélők tára

(Capuana. Castelnovo.) Fordította: **Tóth B.** Ára 30 fill.

Salvatore Farina

Erősebb a szerelemnél. Fordította: **Tóth B.** Ára 30 fill.

Coppée

Adós fizess. Fordította: **Tóth Béla**. Ára... --- 30 fill.

Mind e művek megrendelhetők külön-külön is a kiadónál:

Lampel R. (Wodianer F. és Fiai)

cs. és kir. udvari könyvkereskedésében

Budapest, VI. ker., Andrásy-út 21. szám.

16

